

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Markéta Míčková

*Explorace jevu dětského žebrání v Česku a na
Slovensku*

Diplomová práce

vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Brně dne 26. 6. 2013

.....

Markéta Míčková

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Haně Šlechtové, Ph.D. za její velkou inspiraci, které se mi dostávalo jak na přednáškách, tak na konzultacích při vedení této práce.

Tuto práci věnuji žebrajícímu chlapci, který mě před několika měsíci oslovil v jednom z obchodních center a díky kterému tato práce byla napsána.

Obsah

ÚVOD.....	7
1. Základní pojmy a souvislosti.....	10
1.1. Žebrání – žebrák.....	10
1.2. Dítě ulice.....	11
1.3. Obchodování s lidmi (dětmi).....	12
2. Řešení problému žebrání v legislativě.....	14
2.1. Historický přehled přístupů k žebrání na území Česka a Slovenska.....	14
2.2. Žebrání a přístup k němu v současné české legislativě.....	16
2.3. Žebrání a přístup k němu v současné slovenské legislativě.....	20
2.4. Přístupy jiných zemí k žebrání dětí.....	22
3. Výsledky dosavadního empirického bádání žebrání dětí v Evropě a jiných vybraných zemích.....	25
3.1. Analýza fenoménu žebrání dětí na Slovensku.....	25
3.2. Mezinárodní výzkum žebrajících dětí v členských zemí EU.....	28
3.3. Mezinárodní výzkum obchodovaných žebrajících dětí organizace Anti-Slavery	32
4. Metodologie výzkumu a reflexe etických souvislostí.....	35
4.1. Formulace výzkumné otázky a nasměrování výzkumu.....	35
4.2. Etické souvislosti zkoumání.....	36
4.2.1. Informovaný souhlas.....	36
4.2.2. Anonymizace dat.....	37
4.2.3. Praktická doporučení pro realizaci výzkumu se žebrajícími dětmi.....	38

4.3.	Bezpečnost v terénu	40
4.4.	Explorativní studie	41
4.5.	Chronologie explorace a zápisky z terénního deníku	42
4.5.1.	Pozorování v Česku	43
4.5.2.	Pozorování na Slovensku.....	44
4.5.3.	Změna strategie explorace a metody získávání dat	45
4.6.	Triangulace dat.....	46
4.7.	Zkoumání dokumentů	47
4.8.	Způsob zpracování dat	47
5.	Smysl, způsob a souvislosti žebření z pohledu dětí	49
5.1.	Profily dětí.....	49
5.2.	Žebření pro zajištění základních materiálních potřeb	51
5.3.	Žebření pro pocit zvýšení sociálního statusu	52
5.4.	Žebření versus krádeže.....	53
5.5.	Průběh žebření.....	54
5.6.	Reakce oslovených osob	55
5.7.	Neobvyklé styly žebření.....	55
6.	Kontext dětského žebření z pohledu dalších zainteresovaných osob.....	58
6.1.	Profil rodin žebrajícího dítěte.....	58
6.2.	Důvod žebření	59
6.3.	Frekvence žebření	60
6.4.	Místo žebření.....	60

6.5. Způsob žebření	60
6.6. Způsob intervence se žebrajícím dítětem	61
7. Diskuze	64
ZÁVĚR	67
ANOTACE	69
ANNOTATION	70
BIBLIOGRAFICKÝ SEZNAM	71
SEZNAM OBRÁZKŮ	76
SEZNAM PŘÍLOH	77
Otázky pro sociální pracovníky zaslané emailem	78
Mapa sociálně vyloučených lokalit ČR z r. 2006	79

ÚVOD

Bylo asi kolem poledne, když mě na lavičce oslovil malý chlapec: „Čau, nemáš pět korun?“. Jako studentka sociální práce jsem se zarazila, usmála se a chlapcovi jsem kroutivým kýváním hlavy naznačovala, že mám, ale nedám. To klučinu neodradilo, tak se začal vyptávat, jestli mám aspoň *cígo*. Když ani s tím nepochodil, zeptal se mě (dodnes netuším proč), jestli mám *frajera*. Tím vším si ale zcela získal moji pozornost a za nedlouho jsem pokládala otázky já jemu. Protože nás nikdo nerušil, zjistila jsem, že se *prostě nudí* a že si chce *něco dobrýho* koupit. Chvilku jsme se bavili o tom, kam všude ve městě může chodit trávit volný čas, a pak z ničeho nic zaznělo: „*Tak čau, já už musím*“. Po tomto krátkém zážitku jsem si více začala všimnat těchto dětí kolem mě a v momentě, kdy jsem je začala potkávat častěji, se zrodil nutný plán napsat o tomto jevu diplomovou práci.

Co se týče poznatků o dětském žebřání obecně, žebrající děti často pocházejí z nejnižších společenských vrstev a rodin, které jsou velmi chudé. O tyto děti není dostatečně postaráno po fyzické ani psychické stránce. Některé z nich, jak ukazují výzkumy, žebrají pro přilepšení, některé kvůli hladu. Osoby nebo instituce, které mají nějakou moc, často vnímají žebrající děti jako překážku, obtíž a jen málo kdy se zabývají tímto jevem z pohledu ochrany práv dětí. O tom také svědčí například způsoby, jakými se média vyjadřují o žebrajících dětech¹. Pro ukázkou uvádím některé titulní nadpisy zpráv informujících o výskytu žebrajících dětí:

„Žobrajúce deti **strpčujú** život nielen Rožňavčanom“,

„(...) obec musela **riešiť problém** so žobrajúcimi deťmi“,

„Žobrajúce rómske deti **terorizujú** turistov v Slovenskom raji“,

„Žobrajúce deti **otravujú** turistov i domácich“,

„Malí žebrající Romové **nesmí být tolerováni**“,

¹ O stereotypní a negativní medializaci žebřání se věnuje celá kapitola výzkumu ICMPD (2012, s. 42).

„Žobrajúce deti má mestská polícia **odohnat**“².

Fakt, že jsou tyto děti na českých a slovenských ulicích občas viděny, svědčí nejen o nedostatečném výkonu právní ochrany dětí, ale také o existenci chudoby, která není dle mého názoru v odborných kruzích dostatečně reflektována. Tato práce přitom nepopisuje situaci žebrajících dětí pocházejících z rozvojových zemí, zaměřuje se na děti, které žijí své životy v rozvinutých prosperujících Evropských státech.

Proč se z tématu žebrajících dětí stal fenomén (ve smyslu jeho zkoumání) zdůvodňuje Mezinárodní centrum pro rozvoj migračních politik (dále jen ICMPD) zvýšením zájmu členských zemí EU o tento jev (ICMPD, 2012). Díky této výzvě byly na konci roku 2012 publikovány výsledky výzkumu tohoto fenoménu přímo z některých členských zemí Evropské Unie. Vycházíme-li z předpokladu, že se v zemích lokalizovaných na bohatém severu realizují výzkumy, jejichž zjištění o ochraně práv dětí je alarmující, jak tristní situace může být na tzv. chudém jihu? Podle Kellera (2010, s. 89) dnes v nejnepříhodnějších zemích dochází k nárůstu počtu osob, které jsou trvale vyloučené z trhu práce a klesají tak pod práh chudoby. Lze se domnívat, že tyto osoby jsou v jistém čase samotnými žebrajícími dětmi, nebo jejich rodiči. Dále pak Keller v rozhovoru pro Český Rozhlas dokonce uvádí: „*Česká republika je evropskou zemí, kde největší počet obyvatel žije těsně nad hranicí chudoby. To je údaj, kterým se ale nikdo příliš nechlubí. Nebezpečné je to proto, že stačí pokles příjmů domácnosti o několik set korun a masa lidí může velice rychle do chudoby upadnout.*“ (Český rozhlas, 2010). Je však v kontextu Česka a Slovenska jen chudoba tou hlavní proměnnou, s níž má dětské žebření souvislost? Z literatury je o daném fenoménu známo natolik málo (a nadto spíše nepřímo), že problematika заслужuje podrobnější pozornost a kontextualizaci.

Cílem této diplomové práce je provést explorační jevu dětského žebření v Česku a na Slovensku, konkrétně pokusit se zjistit, o jaké děti se jedná a v jakém kontextu se jejich žebření odehrává: v kontextu vlastního života konkrétních dětí, jejich motivů, sociální situací aj., ale též v kontextu z pohledu institucí, které mají či mohly by mít v kompetenci případ konkrétního dítěte, případně řešení jevu dětského žebření či některého z jeho aspektů. Smyslem je představení problému v takové podobě, aby práce

² Viz odkazy v Bibliografickém seznamu pod názvem Titulky.

mohla být případně využita jako startovní materiál pro systematictější výzkum konkrétních aspektů problému.

Metodou práce je kvalitativní explorace, která využívá vícera technik: od pozorování přes studium dokumentů, nestrukturované rozhovory s různými typy aktérů (včetně – ideálně – žebrajících dětí samotných) a různého typu – od expertních po hloubkové aj.

Během tvorby této práce se mi nepodařilo najít českou literaturu, která by se tématu žebrajících dětí věnovala. Taktéž mi není znám výzkum, který by byl o žebrajících dětech v Česku realizován. Proto se opírám především o slovenskou *Analýzu fenoménu žobrania detí* (Bodnárová, 2010), výsledky mezinárodního výzkumu žebrajících dětí *Study on Typology and Policy Responses to Child Begging in the EU* od Mezinárodní organizace pro migraci (ICMPD, 2012) a výsledky dalšího mezinárodního výzkumu, který byl ovšem zaměřen na obchodované a zneužívané žebrající děti – *Begging for Change* (Delapová, 2009b) od organizace Anti-Slavery. Oporou mi pro tuto práci byla taky metodická příručka k tomuto výzkumu *Toolkit for researchers* (Delapová, 2009a).

V první kapitole se věnuji definicím základních pojmů, které vnímám pro účely této práce jako stěžejní. Druhá kapitola pojednává o řešení problému žebrání v legislativě – zde představuji přístupy k žebrání z historické perspektivy a také informace o současných přístupech Česka a Slovenska a jiných zemí. Ve třetí kapitole popisují výsledky dosavadního empirického bádání o žebrání dětí v Evropě a jiných vybraných zemí. V navazující kapitole se pak věnuji popisu metodologie výzkumu a jeho etickým souvislostem. V této části práce přináším podrobné informace o průběhu explorativní studie. V posledních dvou kapitolách přináším pak informace o žebrání z pohledu samotných dětí i z pohledu osob, které s těmito dětmi mají možnost intervenovat.

1. Základní pojmy a souvislosti

V této kapitole se zabývám popsáním základních pojmů, na kterých je tato práce postavena. Protože se pod pojmem žebření neskryvá pouze jeden typ činnosti, která by šla definovat jednou větou, pro komplexní pochopení nabízím pohledy několika autorů. Pojem dítě ulice považuji za vhodné zmínit, neboť se se žebřením často spojuje – žebrající dítě tráví mnohdy svůj volný čas na ulicích, a na ulicích také žebře. Třetí pojem – obchodování s lidmi (dětmi) považuji za vhodné popsat, neboť ze statistiky celosvětové asociace dětských linek důvěry Child Helpline International vyplývá, že velká část obchodovaných dětí je obchodovaná právě za účelem žebření (Vasquezová, 2007).

1.1. Žebření – žebrák

O tom, že definovat pojem *žebření (žebrota)* je velmi těžké hovoří už dvacátý sedmý díl Ottova slovníku naučného z roku 1908. Můžeme se v něm ale dočíst následující charakteristiky žebračka: „*V obvyklém slova smyslu jest žebračkem, kdo veřejně neb dům od domu doprošuje se na cizích osobách buď výslovně nebo konkludentnímu činy (posunky, prosebními listy) darů peněžitých aneb věcí, majících peněžitou hodnotu, při čemž jest lhodestjno, zdalíž osoba žebrající jest vskutku nuznou či nuznost jen předstírá* (Ottův naučný slovník, 1908, st. 769)“³. Pojem žebrota je ve slovníku popisovaný ve spojitosti s tuláctvím. Za příčinu tohoto jevu jsou považovány sociální důvody (tamtéž).

Jistým vodítkem pro hlubší pochopení pojmu žebření pro nás mohou být např. současné obecně závazné vyhlášky obcí ČR. Brněnská vyhláška č. 6/2010 o *zákazu žebření* pouze uvádí, co za žebření nepovažuje³. Žebření je v této vyhlášce pasováno do kontextu sociální patologie – konkrétně je popisováno jako činnost, která může narušit veřejný pořádek, být v rozporu s dobrými mravy nebo ohrožovat bezpečnost, zdraví a majetek.

³ „(...) vybírání peněz studenty související s ukončením střední školy, vybírání milodarů členy řeholních řádů, vybírání finančních prostředků v rámci veřejné sbírky a sjednávání dárcovství, při kterém nedochází k vybírání finančních prostředků v hotovosti, vybírání peněz v souvislosti s pouliční uměleckou produkcí.“

Bodnárová (2010, s. 9) definuje žebření jako aktivity, které jsou zaměřené na získávání peněz, popřípadě jiných věcí od kolemjdoucích. Delapová (2009a, s. 3) přidává k definici informaci, že žebřící oslovují kolemjdoucí z důvodu své chudoby, potřeby pomoci nebo z náboženských důvodů (např. žebřivé řády mnichů).

Komplexní a širší definici přináší ICMPD (2012, s. 27) na základě realizovaného výzkumu v členských zemích EU. Dle tohoto výzkumu se žebření dělí na tzv. *klasické* a *doplňkové* či *pomocné*. Klasickým žebřením se rozumí prosba o peníze z důvodu chudoby – a to buď *pasivní formou* (např. když má dítě před sebou pouze papír s prosbou o peníze), nebo *aktivní formou* skrze oslovování kolemjdoucích. Do klasického žebření jsou zahrnuté i časté případy dětí, které žebřící pouze v určitou chvíli na základě nějaké vzniklé aktuální potřeby – např. není na jízdenku. *Doplňkové* či *pomocné* žebření je definováno jako: „(...) *nabízení symbolického produktu či služby výměnou za darování peněz*“ (ICMPD, 2012, s. 18). V praxi děti například prodávají květiny a drobné předměty, sbírají papír, oblečení či kov. Poskytovanými symbolickými službami se pak rozumí např. pomáhání při parkování na rušných místech, pomáhání turistům při zakupování si jízdenek na MHD, umývání aut, různé druhy veřejných vystoupení včetně hraní na nástroj, práce na skládkách aj. Do oblasti doplňkového žebření se pak řadí i ilegální aktivity – např. drobné krádeže, obchodování s drogami, prostituce, falešné charitativní sbírky. (ICMPD, 2012, s. 27)

Žebření je často provozováno na veřejném prostranství, zejména tam, kde je vysoká koncentrace běžných lidí a cizinců. Často se jedná o náměstí, supermarkety, fast foody, nádraží aj.

Člověk v Tísni (nedatováno) vnímá *žebření dětí* jako dětskou práci, která má dlouhou tradici na celém světě. V některých státech je žebření praktikováno běžně, neboť je součástí religiozní tradice a ve většině rozvinutých zemí je tolerováno.

1.2. Dítě ulice

Nejběžnější definicí pojmu *dítě ulice* je mezi zainteresovanými neziskovými organizacemi dle dokumentu UNICEF (2001, st. 89): „(...) *každá dívka nebo chlapec, kteří nedovršili dospělosti a pro které se ulice stala místem obvyklého pobytu anebo i zdrojem obživy; a kteří jsou zároveň nedostatečně chráněni zodpovědnými dospělými*“. Tato definice byla formulována již v roce 1983 ve Švýcarsku. UNICEF dále rozděluje tento pojem na *children of the street* a *children on the street*. *Children of the street*, děti

ulice, používají v případech, že se jedná o děti bez domova, které žijí a spí v ulicích města buď s jinými dětmi ulice, nebo s lidmi bez domova. Pojem *children on the street*, děti na ulici, používá UNICEF pro ty děti, které se na ulici vyskytují z důvodu výdělků či žebrání, na noc se ale vrací do svých domovů. Důležité rozlišení mezi těmito pojmy tedy je, že děti ulice (*children of the street*) na rozdíl od dětí na ulici (*children on the street*) postrádají častěji rodičovskou, emocionální a psychickou podporu a jsou také odkázané zcela samy na sebe. Muchini (1994, podle UNICEF, 2001, s. 89), uvádí ale případy, kdy se děti ulice epizodicky setkávají alespoň s jedním členem své rodiny (často s matkami či sourozenci), kterou z různých důvodů musely nebo chtěly opustit. Mnoho autorů (Auret, 1995; Bourdillon, 1991; Dube, 1999, podle UNICEF, 2001, s. 98) uvádí, že příčinou existence fenoménu dětí ulice je soubor sociálních, ekonomických a environmentálních příčin. Konkrétně se jedná o nedostatečně realizovanou politiku zaměstnanosti, bydlení a vlastnictví. Nejčastějším důvodem, proč se dítě ocitne dlouhodobě na ulici, je dle závěrů výzkumu realizovaného v Zimbabwe (UNICEF, 2001, s. 98) osiření, zneužívání ze strany zákonných zástupců, spáchání trestného činu a útěk z domu, zaměstnání a získání příjmu pro rodinu. Tyto důvody se však samozřejmě v případě České a Slovenské republiky budou lišit, neboť např. osiření dítěte je v obou zemích okamžitě řešeno pomocí institutu předběžného opatření – v případě Česka § 76a zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, v případě Slovenska § 74 zákona č. 99/1963 Zb., o občianskom súdnom poriadku. Obě země také disponují zařízeními, kam dítě v případě nouze může být umístěno⁴.

1.3. Obchodování s lidmi (dětmi)

V roce 2004 obdržely dětské linky důvěry napříč světem přes 11 000 000 telefonátů. Při jejich analýze se zjistilo, že velká část těchto hovorů pocházela od migrujících dětí, přičemž mezi nejčastější důvody, s kterými se tyto děti na lince důvěry svěřovaly, patřilo zneužívání k žebrání. Nejpřekvapivější bylo však zjištění, že 84 % telefonátů, při kterých se děti svěřovaly, že jsou zneužívány k žebrání, pocházelo z Evropy. (Vasquezová, 2007, s. 15)

⁴ V ČR se jedná o Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc definované v § 42 zákona č. 401/2012 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, v SR se jedná o krizové středisko podle §62 zákona č. 306/2005.

Český trestní zákoník definuje v § 168 *obchodování s lidmi* jako jednání, které spočívá: „(...) v přiměnění, zjednání, najmutí, zlákáni, svedení, dopravení, ukrytí, zadržování nebo vydání dítěte, aby ho bylo jiným užito k pohlavnímu styku nebo jiným formám sexuálního zneužívání nebo obtěžování, anebo k výrobě pornografického díla, k odběru tkáně, buňky nebo orgánu z jeho těla, k službě v ozbrojených silách, k otroctví nebo nevolnictví, nebo k nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování, anebo kořistění z takového jednání“. MV ČR (2011, s. 4) pak ale dodává, že v případě dětí není nutné, aby se tak dělo proti vůli dítěte a nemusí být – na rozdíl od zletilé osoby – použito násilí či pohrůžky násilí, ani lsti, ani využito omylu, tísně nebo závislosti dítěte.

Slovenský trestní zákoník definuje *obchodování s lidmi* v § 179 jako použití: „(...) *podvodného konania, lsti, obmedzovania osobnej slobody, násilia, hrozby násilia, hrozby inej ťažkej ujmy alebo iných foriem donucovania, prijatia alebo poskytnutia peňažného plnenia či iných výhod na dosiahnutie súhlasu osoby, na ktorú je iná osoba odkázaná, alebo zneužitia svojho postavenia alebo zneužitia bezbrannosti alebo inak zraniteľného postavenia zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme iného, hoci aj s jeho súhlasom, na účel jeho prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykořisťovania vrátane pornografie, nútenej práce či nútenej služby, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevolníctva, odoberania orgánov, tkanív či bunky alebo iných foriem vykořisťovania (...)*“. Dále pak slovenský trestní zákoník v § 180 – §181 pracuje přímo s pojmem *obchodování s dětmi*, za které považuje mimo jiné svěření dítěte do moci jiné osoby za účelem jeho využívání na dětskou práci nebo na jiný účel.

Pro záměr této diplomové práce je důležité definovat právě ony jiné formy vykořisťování (popřípadě jiné účely), za které MV ČR (2011, s. 4) považuje nejen drobnou trestnou činnost, ale i žebrání, a to za podmínek, že při něm dochází k vykořisťování osoby – dítěte.

2. Řešení problému žebrání v legislativě

V následujících podkapitolách přináším přehled způsobů řešení problému žebrání v legislativě, a to z historického, ale i současného pohledu. Historický pohled pak nerozděluji na Česko a Slovensko zvlášť, neboť zmiňované zákony a přístupy k žebrání pocházejí z dob od počátku 19. století, kdy obě země byly politicky i legislativně spojené. Současné přístupy jsou pak popsány pro každou zemi zvlášť, neboť se v některých aspektech liší – např. v Česku jsou běžné vyhlášky, které žebrání zakazují, na Slovensku jsou tyto vyhlášky však považovány za protiústavní. Poslední podkapitola pak přináší informace o přístupu k problému žebrání jiných vybraných zemí a poukazuje zejména na legislativní nedostatky nebo opatření, které si vzájemně odporují (např. v jedné zemi je dítě při žebrání považováno za oběť, při překročení hranic do jiné země pak může být za žebrání trestáno).

2.1. *Historický přehled přístupů k žebrání na území Česka a Slovenska*

V historii se různily přístupy k žebrákům od milosrdného dávání almužny až k represím. Bodnárová (2011, s. 14) uvádí příklad autora, který o žebrání v 1. pol. 20. stol. psal jako o patologii, kterou je potřeba odstranit, nebo alespoň vytlačit z očí veřejnosti. Žebrání tak bylo v minulosti řešeno např. licencemi, které opravňovaly žebrat jen některé vyvolené osoby, nebo tzv. domovským právem, které zakazovalo žebráním cizím osobám (Tröster, 2008, s. 22). Ottův slovník naučný (1908, s. 769) poskytuje informace o trestním zákonu č. 625 Sb. z roku 1803, který prohlašuje žebrání za těžký přešůpek proti veřejné mravnosti. Tehdejší zákonodárství tvrdě vystupovalo proti *osobám práce se štítícím*, represe tedy postihla také žebráky. Dle zákona č. 89 z roku 1885 o robotárnách a polepšovnicích, který u nás byl platný až do roku 1950, byl potrestán každý, kdo: „(...) *nedospělé k žebratě svádí, vysílá, neb jiným přenechává*“. V Masarykově slovníku naučném (1933, s. 689) se pak můžeme dočíst, že způsob využívání dětí k žebrání byl i v tehdejší době velmi dobře znám, a to především na ulicích ve velkoměstech. Trestem bylo v tomto případě vězení v rozmezí od 8 dnů do tří měsíců, nařízení pobytu v donucovací pracovně a mohl také následovat dohled policie. Skutková povaha přešůpku byla naplněna, jestliže byl žebrající přistihnut při žebrání na veřejných místech, ale také např. když obcházel jednotlivé domy. Trestem nebyly

postihnuty osoby, které nebyly způsobilé k práci, anebo osoby, které se ocitly ve skutečné nouzi z důvodu nedostatku příležitostí k práci. Situace takového hmotně nezabezpečeného člověka se dle tzv. zákona *o postrku* mohla také řešit dopravením osoby do domovské obce, která se o něho měla postarat. Ottův slovník naučný zaujímá k těmto represivním úkonům vůči žebrotě velmi osvícenecký postoj, když zdůrazňuje, že jsou takové postupy nedostatečné, neboť neřeší příčiny tohoto jevu. V odstavci, který se zaměřuje na definování pojmu žebroty, pak autor slovníkového hesla kritizuje např. zákon č. 89 z roku 1885, který nerozlišuje mezi *žebřákem z nouze* a *žebřákem z povolání*. Dodává také, že trestní stíhání za žebrotu a následné věznění žebřáka považuje za iracionální postup a odkazuje pak na praxi belgického zákonodárství, které v tehdejší době zrušilo trest vězení a situaci řešilo spíše zařazením žebřáka do práce. Na závěr odstavce pak zařazuje žebřání do společenského kontextu a zdůrazňuje důležitost prevence příčin, které k žebřání vedou. K tomuto uvádí návrh na zavedení těchto preventivních prostředků: řešení chudoby, péče o ohroženou mládež, zavedení podpůrného zaměstnávání, zřizování ubytoven pro osoby hledající práci, poskytování tzv. nouzových prací a zavedení zprostředkovávání práce⁵. Zároveň však dodává: „*Jakož však příčiny žebroty jsou druhu co nejrozmanitějšího a nezřídka také leží v individuální povaze jednotlivců, nelze se nadíti, že by se zdařilo žebrotu vůbec vyplniti. Snaha zákonodárcova však musí rovněž (...) směřovati k tomu, aby i žebrota byla omezena na míru nejmenší*“ (tamtéž, s. 770).

V době komunistické totality nebylo žebřání sice oficiálně zakázáno, na veřejnosti ale tolerováno nebylo. Důvod byl prostý – komunistická ideologie, která za každou cenu podporovala vizi spokojeného a hmotně zabezpečeného občana, nemohla připustit opak. Po roce 1989 se začaly objevovat tendence zakázat žebřání na všech veřejných místech. Mnoho českých obcí pak vydalo závaznou vyhlášku o ochraně či zabezpečení veřejného pořádku, kterou zakazují žebřání na některých vyjmenovaných veřejných místech (Iuridictum, nedatováno).

⁵ Originální znění: „*Za takové prostředky se sluší označiti především řádnou úpravu chudinství, péče o opuštěnou, zanedbanou a zpustlou mládež, úpravu podpůrné akce pro případ nezaměstnanosti a zejména zřizování útulen pro osoby práci hledající, poskytování prací nouzových, úpravu zprostředkování práce.*“

Represivní tendence ve smyslu vytlačení jevu z očí veřejnosti nebo alespoň zadostiučinění žebrajícím „živlům“ bohužel v některých zemích přetrvává i nadále. V následujících řádcích se proto budu věnovat stručnému popisu současného přístupu České a Slovenské republiky a jiných vybraných zemích k řešení žebrání dětí na legislativní úrovni.

2.2. Žebrání a přístup k němu v současné české legislativě

Samotné žebrání není v České republice posuzováno jako trestný čin. Tím by se žebrání stalo až v případě prokázání, že se jedná o tzv. „jinou formu vykořisťování“, za kterou se žebrání považuje, a to za předpokladu, že při něm dochází k vykořisťování dítěte (podle § 168 Zákona č. 40/2009 Sb. Trestní zákoník). Zároveň však: „(...) není nutné, aby se tak dělo proti vůli dítěte, a nemusí být, na rozdíl od osob starších 18 let, použito ani násilí, pohrůžky násilí, ani lsti, využito omylu, tísně nebo závislosti“ (MV ČR, 2011, s. 4.). Žebrání se v našich podmínkách dopouští nejčastěji děti cizinců, kteří k nám přichází ze zcela odlišných kulturních, ekonomických podmínek a s odlišnou mentalitou. Je tedy velmi těžké prokázat úmyslné vykořisťování žebrajících dětí. Etiologický výzkum žebráků v Praze uvedl zajímavou statistiku podle věkového složení, přičemž z celkového počtu pozorovaných žebráků bylo 3,08 % dětí ve věku do 15 let, a z toho 33% cizinců (Vančatová, Butovskaya, Pavelková, 2003, s. 11). Bohužel druhou věkovou hranici autorky rozšířily na 15-35 let. Lze tedy předpokládat, že by se po zjištění reálného věku žebrajících procentuální zastoupení dětí zvýšilo.

V České republice je žebrání na veřejných prostranstvích zakázáno v mnoha městských vyhláškách, které za rušení veřejného pořádku žebrající osobu (není definováno, zda jen dospělého, nebo i dítě) mohou pokutovat.

Na konci roku 2012 sněmovna přijala návrh o možnosti vykázat z města osobu, která se dopustila opakovaně přestupku žebrání v místech, kde to obecní vyhlášky zakazují, přičemž vykázání může být až na tři měsíce. (Česká televize, 2012)

V roce 2001 byly popsány případy rumunských rodin, které celé dny trávily žebráním před hlavním nádražím v Praze. Jeden z důvodů, proč přicházejí žebrat právě do Česka, je fakt, že za žebrání u nás jim nehrozí žádný postih. Tyto situace byly v té době sice řešeny odebráním dítěte z rodiny, jeho umístěním do diagnostického ústavu a

podáním trestního oznámení pro zanedbávání dítěte, avšak uvedený způsob řešení neměl žádný efekt⁶, neboť děti z ústavů vždy utekly zpět k rodině (Freisler, 2001).

Na základě diskuze mezi Policií a příslušnými orgány vzešla potřeba jasné definice, jakým způsobem mají zainteresované orgány postupovat v případě kontaktu s dítětem, které se dopustilo tzv. činu jinak trestného, provinění, přestupku nebo nekriminalizovaného činu, mezi které patří i žebvání (MV ČR, 2011, s. 3). Proto byl vypracován v roce 2011 dokument *Obchodování s dětmi – doporučení pro postup orgánů veřejné správy*, díky kterému se ke každému takovému dítěti **přístupuje jako k oběti trestného činu**, a to do té doby, než se neprokáže opačný závěr. Zároveň však dokument nevylučuje případy, ve kterých žebrající dítě není obětí trestného činu.

V případě, že služba pořádkové policie v rámci výkonu hlídkové služby, kontrolní akce nebo na základě oznámení, nalezne dítě, které je podezřelé z činu jinak trestného, provinění nebo přestupku, má povinnost postupovat tak, že předvolá dítě k podání vysvětlení, poučí ho o jeho právech a dále pak zajistí přítomnost pracovníka OSPOD. Dalším postupem je bezodkladné vyrozumění orgánu SPOD o tom, že:

„(...) rodiče, popř. jiná odpovědná osoba za výchovu dítěte neplní či nemůže plnit, popř. porušuje povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti,

na dítěti byl spáchán trestný čin, nebo je podezření ze spáchání takového činu,

dítě spáchalo provinění, nebo jde-li o děti mladší než 15 let, spáchalo čin, který by jinak byl trestným činem“ (MV ČR, 2011, s. 8).

Pokud předvedené dítě není doprovázeno zákonným zástupcem, plní funkci opatrovníka za dítě OSPOD, a to až do doby, než je dítě předáno zákonnému zástupci nebo než je dítěti stanoven opatrovník soudem. Rychlá spolupráce policie a OSPOD je zaručena díky tzv. *dosahovým sociálním pracovníkům*, kteří jsou dostupní i mimo úřední dobu. Sociální pracovník se tak může s dítětem zúčastnit výslechu, a na základě

⁶ Podobný problém s neefektivními opatřeními proti žebvání byl zdokumentován také v Británii, kdy investigativní novinář John Sweeney (2011) zjistil, že se matky, které s dětmi žebrały každý den po celý rok, vysmívají policii, která je při žebvání zadržuje. Je to pro ně totiž každodenní rutina bez jakýchkoliv důsledků – policie od nich zjistí osobní údaje, vše sepíše, předají jim lístek a matky s dětmi pouze přejdou silnici a žebrají znovu.

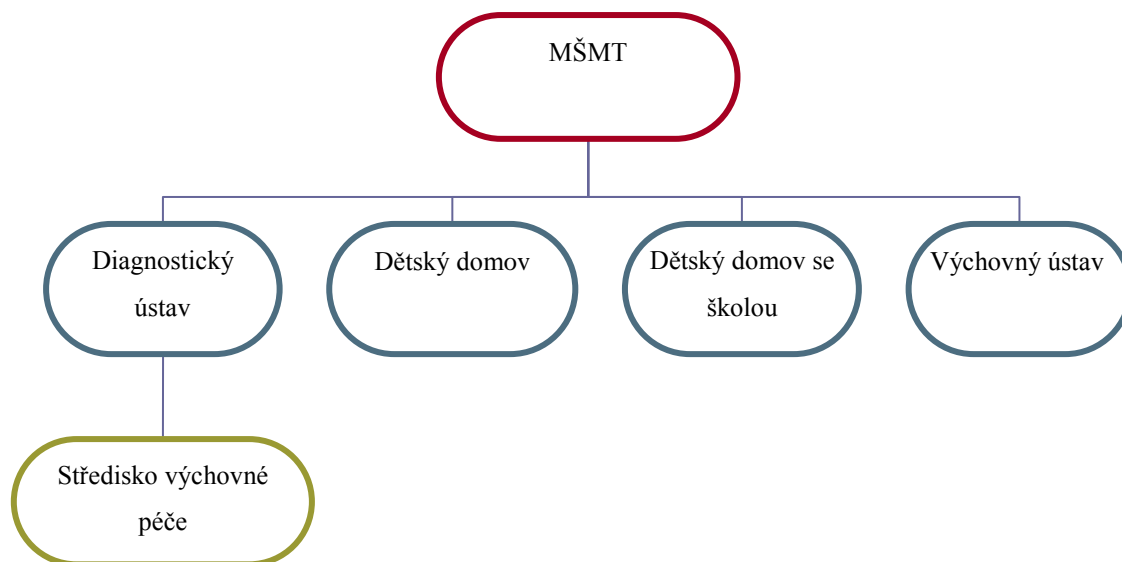
zjištěných informací vyhodnocuje situaci a podniká podle zákona o sociálně právní ochraně dětí nezbytné kroky k zajištění nejlepšího zájmu dítěte. Mezi tyto kroky patří navrácení dítěte do péče zákonných zástupců, popř. osob odpovědných za výchovu dítěte, přičemž musí být vždy řádně prověřena totožnost takové osoby. Sociální pracovník OSPOD dále prověřuje situaci v rodině sociálním šetřením a vyžádáním si zprávy o tom, jak rodiče vykonávají svoji rodičovskou povinnost od zainteresovaných stran - zdravotní zařízení, škola aj. Na základě dalšího vyhodnocení situace stanovuje dle § 13 novely o SPOD v případě potřeby patřičné výchovné opatření (napomenutí, dohled, uložení omezení, povinnost využít odbornou poradenskou pomoc).

Pokud je dítě ohroženo na životě a zdraví a není možné, aby se o dítě postaral zákonný zástupce či příbuzný⁷, podává pracovník OSPOD návrh na předběžné opatření (dále jen PO) podle § 76 nebo § 76a občanského soudního řádu. Protože se jedná o institut, který se kvůli ochraně dítěte vydává co nejrychleji (i v nočních hodinách), jsou v tomto momentu pro sociálního pracovníka OSPOD velice důležité informace a prošetřené okolnosti od Policie (MV ČR, 2011, s. 15). Po vydání PO je dítě umístěno do zařízení, které mu poskytne na přechodnou dobu zázemí a bezpečí. Tato zařízení jsou však stále rozdělena pod gesci několika ministerstev. Pomocí diagramů se tak pokusím o zpřehlednění jednotlivých ústavních zařízení pod resorty Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (obrázek č. 1) a Ministerstva zdravotnictví (obrázek č. 2). Třetím ministerstvem, které též spravuje ústavní zařízení, je Ministerstvo práce a sociálních věcí. V jeho případě se však jedná jen o Domov pro osoby se zdravotním postižením. Je však nutné podotknout, že dítě v případě, který byl naznačen výše, může

⁷ Patří sem i případy, kdy osoby, které se domáhají vydání dítěte do jejich péče, nedokážou věrohodným způsobem dokázat oprávněnost tohoto nároku. (MV ČR, 2011, s. 15) Z vlastní praxe uvádím následující krátkou kazuistiku: Rodina původem z Kosova, dvě děti narozené už v ČR, rodiče mají trvalý pobyt, ale občanství kosovské. Nejstarší dceři byl do rodného listu (dále RL) zapsán po narození občan ČR, který však nebyl otcem dítěte a její biologická matka ji brzy po porodu opustila a odešla zpět do Kosova. Dceru od té doby vychovával její biologický otec se svou přítelkyní, s kterou má další dceru a též je v RL osoba, která není biologickým rodičem. O nejisté právní rodičovské vztahy se začala zajímat až škola, když dceři bylo 10 let a ohlásila rodinu na OSPOD. Rozeběhl se kolotoč soudů o popření otcovství, testování DNA a jiné úřednické formality. Důležité na tomto případě však je, že dcera tak žila po právní stránce roky s „cizími“ lidmi a její biologický otec neměl několik let žádné věrohodné dokumenty, které by dokazovaly jeho rodičovství. Lze předpokládat, že takových případů je v ČR několik desítek zejména mezi cizinci a proto je důležité věnovat pozornost i řešení těchto situací.

být umístěno i do Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které nespadá pod gesci žádného ministerstva⁸ a může být zřizováno i nestátními organizacemi.

Obrázek č. 1 Ústavní zařízení pod Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR

Do loňského roku bylo možné umísťovat děti cizinců do speciálního zařízení, které spadalo pod rezort MŠMT – zařízení pro děti cizince. Po schválení novely zákona 109/2002 Sb. by měly být ale tito malí cizinci umísťováni především do běžných školských zařízení a do péče profesionálních pěstounů. Důvodem bylo především nezákonné izolování těchto dětí a špatné zacházení. (Veřejný ochránce práv, 2012)

⁸ Toto zařízení je často spojováno s MPSV, toto ministerstvo však zařízení pouze financuje skrze dávky státní sociální podpory.

Obrázek č. 2 Ústavní zařízení pod Ministerstvem zdravotnictví ČR

I přes výčet několika zařízení ústavní a ochranné výchovy však platí primární myšlenka novely zákona 359/1999 Sb, dle §9a, která říká, že: „*Při výkonu a realizaci opatření mají přednost ta, která zabezpečí řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte v jeho rodinném prostředí a není-li to možné v náhradním rodinném prostředí*“.

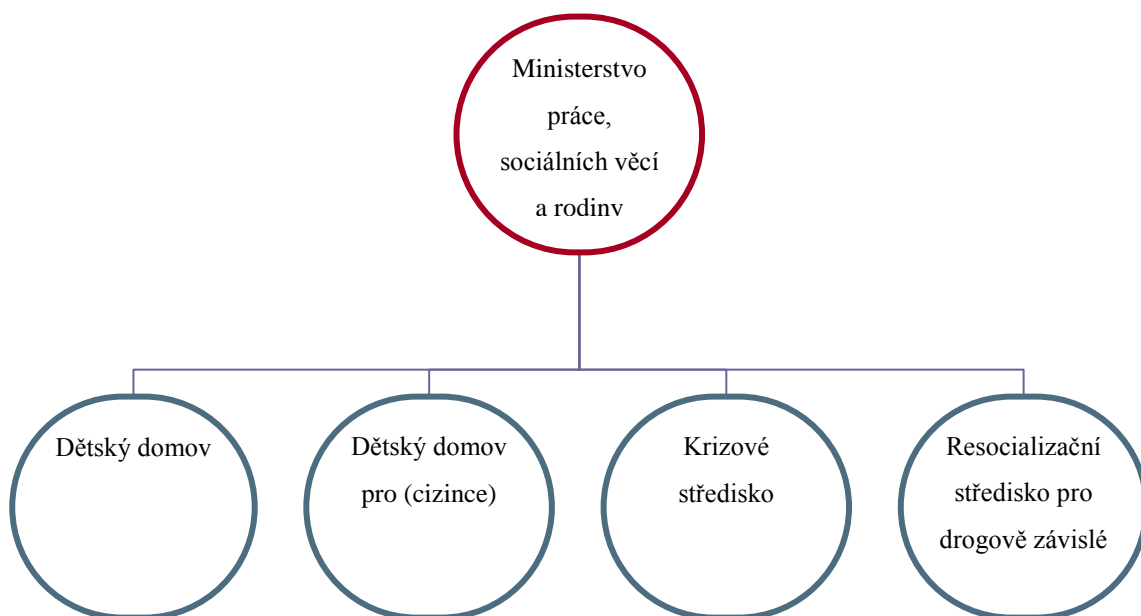
Dále pak sociální pracovník prošetřuje poměry dítěte v rodině (MV ČR, 2011, s. 14). Pro bližší seznámení se s praktickým postupem orgánu SPOD a policii doporučuji prostudovat výše citovaný dokument.

2.3. Žebrání a přístup k němu v současné slovenské legislativě

Dle Bodnárové (2011, s. 17) není žebrání na Slovensku trestným činem, ale pouze přestupkem. Toho by se žebrající dítě dopouštělo, pokud by tím vzbuzovalo veřejné pohoršení a někdo by ho ohlásil městské policii. Přestupky však nejsou řešením, neboť se v terénu nedaří žebrající děti identifikovat, a tím pádem není známá adresa, kam by městská policie oznámení o pokutě odeslala. A pokud se to náhodou podaří, tak je vymáhání poplatku problematické, a to z důvodu chudoby rodiny žebrajícího dítěte (Rimava, 2010). Oslovená sociální pracovníce ze OSPOD (SP č. 8) v jednom ze slovenských měst v emailu popisuje: „*Ak policajt, alebo ktokoľvek iný nahlási na oddelenie sociálno-právnej ochrany detí, že sa vyskytuje na nejakom mieste žobrajúce dieťa, vtedy začínajú konať sociálni pracovníci. Potom, keď pracovníci majú takúto informáciu môžu prísť do kontaktu s rodinou. Ale preferovaná je práca s rodinou*

v domácom prostredí. Nie je to hneď návrh na odobratie detí.“ Dále pak uvádí: „Ak sa odhalí takýto prípad, tak tam ide nielen o nútené žobranie, ale tam už je obyčajne aj zanedbávanie školskej dochádzky a ďalšie dôsledky. V týchto prípadoch boli rodičia aj odsúdení a deti boli dané do náhradnej starostlivosti“. Protože je náhradní péče o děti na Slovensku odlišná o toho, jak ji známe z českého kontextu, přináším pro přehled schéma (obrázek č. 3), které znázorňuje základní ústavní zařízení, které jsou na Slovensku v kompetenci pouze jednoho rezortu – a to Ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny⁹. Tato zařízení jsou definována § 45 Zákona č. 305/2005 Sb. o sociálněprávní ochraně dětí a sociální kuratele.

Obrázek č. 3 Ústavní zařízení pod Ministerstvem práce, sociálních věcí a rodiny SR

Jak už bylo výše uvedené, v případě, že sociální pracovník orgánu SPOD vyhodnotí, že situace je pro dítě v jeho původní rodině neúnosná, přikročí k volbě náhradní péče. Ta, jak je vidět na obrázku č. 3, je na Slovensku v kompetenci pouze jednoho rezortu a nabízí i tak plejádu možností, přičemž se preferuje náhradní péče rodinného typu – ústavní výchova je v případě dětského domova, dětského domova pro cizince a krizového střediska zajištěna buď v tzv. *profesionální rodině* (profesionální

⁹ Na Slovensku existují i nestátní dětské domovy, i ty však musejí k tomuto získat akreditaci od MPSVaR.

rodič je zaměstnanec dětského domova, který své povolání vykonává buď v budově dětského domova, nebo ve svém vlastním bytě či domě), nebo v samostatných diagnostických skupinách (skupiny rodinného typu, se samostatným hospodařením a stravováním, a to buď v budově dětského domova, nebo v samostatném domě/bytě). (ÚPSVaR, nedatováno)

Zatímco v České republice má mnoho měst svou vyhlášku, která žebření zakazuje alespoň na ve vyhláše definovaných veřejných prostranstvích, na Slovensku města k tomuto kroku nemohla přistoupit. Důvodem je rozhodnutí ústavního soudu, který vyhlášky zakazující žebření považuje za protizákonné, neboť: „(...) *žobranie samo o sebe nemôže byť neprípustným konaním, nakoľko nemá oporu v žiadnom zákone*“ (Rimava, 2010).

2.4. Přístupy jiných zemí k žebření dětí

Zatímco mezi členskými státy EU panuje shoda v nutnosti řešení fenoménu žebrajících dětí, jen u mála z nich panuje i shoda na legislativní úrovni. Dle ICMPD (2012, s. 5) existuje jen málo důkazů o tom, který systém řešení tohoto fenoménu je nejefektivnější. Dále pak ICMPD uvádí, že se přístupy zemí liší od „*totálního nezájmu až k zadržení dítěte či vyhoštění dětí cizinců a jejich rodin ze země*“. Z toho důvodu v této kapitole uvádím přehled přístupů jiných zemí (nejen členů EU). Výzkum ukazuje na legislativní nedostatky v zemích EU, přičemž některé zákony zemí si vzájemně odporují. Zatímco v některých zemích je žebrající dítě považováno za oběť obchodování, vykořisťování, nebo je považováno jednoduše za oběť trestného činu žebření s dítětem, v jiných zemích může být toto dítě považováno za pachatele, a může být dokonce zatčeno za spáchání trestného činu. Trestní zodpovědnost však postihuje v některých zemích i velmi malé děti, např. v téměř celé¹⁰ Velké Británii může být za žebření odsouzeno dítě od 10 let věku, ve Francii a Řecku od 13 let a v Polsku od 15 let. Navíc v případě, kdy je dítě zastíženo při žebření bez dospělého doprovodu, je v mnoha případech nejasné, které právo se má uplatnit. (ICMPD, 2012, s. 5)

Od devadesátých let 20. století však vzrůstá v různých zemích tendence považovat žebření jen za přestupek (Bodnárová, 2011, s. 14). Z médií je však patrné, že

¹⁰ Kromě Skotska, kde je dítě trestně zodpovědné od 12 let.

země otázku žebrajících dětí začínaly řešit hlouběji především s nárůstem tohoto jevu. Například ve Finsku se v roce 2007 odstartovala debata o všeobecném zákazu žebření, kterou vyprovokoval početní nárůst organizovaných žebrajících skupin z Rumunska a Bulharska (Romea, 2010). Řešení tohoto jevu pojali velmi svérázně, a to přímým vyhoštěním rodiny dítěte ze země (v případě cizinců) anebo odebráním dítěte z původní rodiny do rodiny náhradní (Flak, Breton, 2008).

Dramatické zvraty v řešení žebření dětí byly zaznamenány v Itálii. Zde vláda na začátku roku 2008 uvažovala o odebírání otisků žebrajícím dětem a dětem v romských osadách pro jejich snadnější identifikaci a následné odebrání z rodiny. Tento návrh značně pobouřil významné lidsko-právní organizace a nebyl prosazen (Kington, 2008). O pár měsíců později přišla další nečekaná reakce, a to ze strany nejvyššího orgánu italské justice. Tamější kasační soud zprostil obvinění romskou matku ze zanedbávání dítěte, přičemž tato matka při žebření využívala své dvě děti ke vzbuzování soucitu několik hodin denně. Soud rozhodl, že není možné odsoudit matku za zneužívání, neboť žebření s dítětem je romská kulturní tradice. Výrok soudu, podle něhož *nelze kriminalizovat chování, které je součástí kulturních tradic toho kterého národa* (Italský soud, 2008) tak v podstatě legitimizoval žebření u romských dětí.

Některé ze zemí přistupují ke snížení počtu žebrajících dětí příliš represivně, jako je tomu např. u Indie, kde je žebření trestným činem. Tamější sociální úřad v roce 2009 zavedl rozsáhlou kampaň, která povzbuzovala každého, kdo žebrající dítě někde potká, aby tuto skutečnost raději ohlásil na speciální telefonní lince, než aby dítěti dávali peníze. Úředníci z téhož rezortu a zástupci NGO nebyli nijak proškoleni, a tak řešení ustrnulo pouze na ohlášení, příjezdu policie a odsunutí dítěte na druhou stranu ulice, aby nebylo příliš na očích (Blake, 2009).

Trend posledních deseti let je však přistupovat k řešení žebření dětí komplexněji, nejen represivně (Bednárová, 2011, s. 16). Jeden ze závěrů rozsáhlého výzkumu obchodovaných žebrajících dětí organizace Anti-Slavery je doporučení vládám věnovat se nastavení takových legislativních opatření, které budou hájit nejlepší zájem dítěte. Za příklad dobré praxe uvádí např. pokutování rodičů nebo jejich uvěznění, jestliže vědomě nechávají dítě žebrot, nebo ho k tomu zneužívají. Také doporučuje situace řešit

komplexně s celou rodinou a koordinovaně mezi jednotlivými zainteresovanými orgány (OSPOD, NNO, policie...) (Delap, 2009b, s. 24).

Do jiného kontextu se žebření dítěte dostává, pokud se prokáže, že je k tomu dítě nuceno. Mezinárodní organizace práce (dále jen MOP) definuje nucenou práci jako: „(...) každou práci nebo službu, která se na kterékoli osobě vymáhá pod pohrůzkou jakéhokoli trestu a ke které se řečená osoba nenabídla dobrovolně“ (Úmluva MOP, č. 29). Další úmluva MOP *O nejhorších formách dětské práce* popisuje různé cesty, kterými může být dítě využíváno k žebření: skrze otroctví, nucenou práci nebo jako konečný výsledek obchodování s dětmi (Delap, 2009a, s. 3). Žebření dítěte tak nelze vnímat jen jako nějakou patologii či přivýdělek dítěte, ale v jistém kontextu se také řadí mezi nucenou práci.

Zastánci povolení žebření upozorňují na to, že samotný zákaz žebření porušuje právo na svobodný život a právo na svobodné vydělávání si na obživu. Kritici naopak uvádí, že se stát stará o lidi dostatečně, a zákaz ochraňuje ty, kteří mohou být žebřením zneužíváni. (Zsilleová, 2012)

3. Výsledky dosavadního empirického bádání žebrání dětí v Evropě a jiných vybraných zemích

V následujících podkapitolách přináším přehled dosavadních vybraných výzkumů, které se dotýkaly fenoménu žebrání u dětí, přičemž zmíněné výzkumy využívaly pro získání informací jiné postupy a také byly realizovány v odlišných geografických, politických, kulturních a sociálních kontextech. Přestože z tohoto důvodu nemůžeme výzkumy považovat za odpovídající pro situaci žebrajících dětí v ČR, jsou pro nás v určitých aspektech po informační stránce klíčové. Zatímco se Analýza fenoménu žebrání na Slovensku zaměřila na získání poznatků o žebrajících dětech obecně, organizace Anti–Slavery zaměřila svoji výzkumnou činnost přímo na ty děti, které jsou k žebrání nucené. Výzkum z evropských zemí nám pak přináší pohled nejen na rozdílnost přístupů k žebrání dětí na legislativní úrovni (o tom více v kapitole č. 2 Řešení problému žebrání v legislativě), ale odhaluje nám také rizikové indikátory, které zvyšují pravděpodobnost výskytu žebrání mezi dětmi.

3.1. *Analýza fenoménu žebrání dětí na Slovensku*

Analýza fenoménu žebrání dětí byla realizována na podnět Ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny (dále jen MPSVaR), které je spoluodpovědné za ochranu dětí a jejich práv na Slovensku. Základním dokumentem k její tvorbě pak byl právě Národní akční plán pro děti na roky 2008 – 2013, předložený taktéž MPSVaR, ze kterého vyplývá potřeba plánovat výzkum zaměřený na tento fenomén.

Analýza se zaměřila na sběr empirických dat a na rozpracování teoreticko-metodologického rámce poznání tohoto jevu, přičemž základními výzkumnými oblastmi bylo zjišťování informací o žebrání slovenských dětí na Slovensku i v zahraničí, a dále pak žebrání dětí – cizinců na území Slovenska.

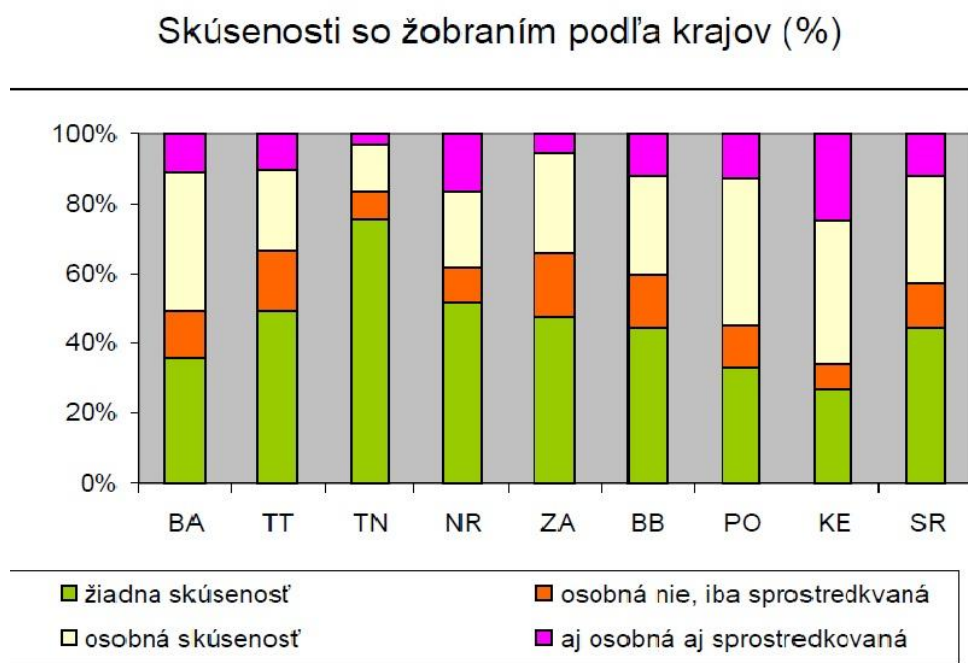
Z médií analýza zjistila, že slovenské děti žebrají nejen v rodné zemi, ale také v zahraničí¹¹ (nejčastěji v Rakousku a Švýcarsku). Naopak z cizinců byly mezi žebrajícími dětmi nejčastěji identifikovány děti z Rumunska. Byly zaznamenány také

¹¹ Tento fakt potvrzuje i výzkum Study on Typology and Policy Responses to Child Begging in the EU, který je popisován v samostatné kapitole.

případy dobrovolného žebření, ale i žebření nuceného ze strany rodičů. Analýza také zaznamenala početní nárůst evidování žebrajících dětí na MPSVaR, zároveň však uvádí, že vyšší evidence úřadů nemusí znamenat nutně zvýšený výskyt žebření dětí, ale může se jednat o zvýšení zájmu obyvatel a policistů, kteří případ mohli nahlásit. Největší počet případů evidovaly úřady v Prešovském a Košickém kraji.

Sociologický výzkum zjistil, že osobní zkušenost se žebrajícími dětmi má až 42,6% respondentů, přičemž při rozdělení podle krajů měli nejčastěji osobní zkušenost respondenti z Košického, Nitranského, Prešovského a Bratislavského kraje (viz obrázek č. 4)

Obrázek č. 4 Zkušenosti se žebřením podle krajů v SR (Bodnárová, 2010b)

Podle statusu sídla byly žebrající děti nejčastěji viděny v okresních a krajských městech (53,4%), z nichž nejčastěji v Bratislavě (32,6%), Košicích (21,8%) a v jiných krajských městech (25,5%).

Nejfrekтованější místa, která si děti zvolily pro žebření, byly centra měst, hlavní ulice, nákupní centra, obchody. Dále pak autobusové a vlakové nádraží, parky a dopravní prostředky. Získaná data však ukázala, že se žebrající děti neobjevovaly na těchto místech každý den. Kolem 70 % respondentů mělo osobní zkušenost

s žebrajícími dětmi spíše nepravidelně, 15% respondentů potkávalo žebrající děti pravidelně.

Dle věku se nejčastěji věnovaly žebrání děti školou povinné, objevily se také případy, kdy žebraly dospělé osoby s malými dětmi v kočárku či v náručí.

Výzkum se zaměřil také na reakci respondentů na tento jev, a zjistil, že převaha respondentů dítěti neposkytla žádný příspěvek (ani peníze ani jídlo) a pouze nepatrná část z nich případ ohlásila. Z 1 055 respondentů žebrající dítě ohlásilo pouze dvanáct osob, a to buď na policii, nebo úřadu sociálně právní ochrany dětí nebo neziskové organizaci. Z výzkumného hlediska jsou právě poslední uváděná čísla velice zajímavá. Jsou slovenští občané na žebrající děti natolik zvyklí, že tento jev považují za normální a nemají proto potřebu to hlásit?

Autorka výzkumu reflektuje, že použité metody neumožnily získat informace o důvodech žebrání ani bližší informace o rodině. To je dle jejích slov možné zkoumat v oblastech s vyšším výskytem žebrajících dětí a tam, kde je možné se nakontaktovat i na rodinu dítěte. Právě práce s rodinou žebrajícího dítěte je podle ní dobrým způsobem řešení, díky kterému může dojít ke změně postoje dané rodiny k dětem, výchově i budoucnosti. Na závěr pak autorka zdůvodňuje potřebu řešení fenoménu žebrání dětí, tím, že: „(...) *nejde len o zabezpečenie najvyššieho záujmu dieťaťa, ktorý by sa dal obmedziť na jeho rozvoj (fyzický, duševný, emocionálny), ale ide o ochranu takej hodnoty, akú predstavuje detstvo samo o sebe*“ (Bodnárová, 2010, s. 53).

Bodnárová (2010, s. 53) v závěru uvádí, že je velice obtížné obsáhnout vše, co je spojené s jevem žebrajících dětí, a je tudíž nutné, aby se tomuto fenoménu věnovalo více výzkumů. Z osobní konzultace s autorkou analýzy bylo zjištěno, že analýza v současné době slouží jako argumentační materiál pro MPSVaR při řešení různých problémů spojených s fenoménem žebrání. Dále je také analýza dostupná jako informační materiál pro sociální pracovníky na všech orgánech sociálně právní ochrany dětí. Na popsanou analýzu však dosud nenavazuje žádný systematictější výzkum, studie či články.

3.2. Mezinárodní výzkum žebrajících dětí v členských zemí EU

V roce 2012 byl realizován výzkum „*Study on Typology and Policy Responses to Child Begging in the EU*“. Základní myšlenkou bylo zjistit, proč jsou žebrající děti stále viděny v městech jako je Budapešť, Sofia, Paříž nebo Varšava, a v jiných městech, jako je Stockholm, Vídeň nebo Kodaň, žebrající děti zcela vymizely. Výzkum se zaměřil na legislativní opatření, vyhlášky a různé odezvy na tento fenomén (viz následující kapitola), ale také na charakteristiku a příčiny žebrání dětí napříč Evropou. V první fázi byl výzkum realizován na národní úrovni v 15 evropských zemích¹², poté v třiceti evropských městech. Získaná data ukázala, že se s žebrajícími dětmi potýká všech patnáct států, jsou mezi nimi ale velké rozdíly – zatímco v Rakousku, Švédsku a Dánsku se snižuje počet evidovaných žebrajících dětí, v jiných státech, jako je Albánie, Řecko, Kosovo nebo Bulharsko, jsou žebrající děti viděny pravidelně (ICMPD, 2012, s. 5).

Následující tabulka (obrázek č. 5) popisuje původ evidovaných žebrajících dětí v evropských zemích. Pro účely tohoto výzkumu je důležité si povšimnout, že byly v zahraničí evidovány i české a slovenské děti a to nejčastěji v Rakousku a Švédsku¹³ (ICMPD, 2012, s. 30).

Obrázek č. 5 Původ žebrajících dětí (ICMPD, 2012, s. 30)

1	Rumuni	Rakousko, Bulharsko, Dánsko, Německo, Španělsko, Francie, Maďarsko, Itálie, Polsko, Řecko, Švédsko, Velká Británie
2	Bulhaři	Rakousko, Bulharsko, Německo, Řecko, Španělsko, Francie, Itálie, Švédsko, Velká Británie
3	Albánci	Albánie, Řecko, Itálie, Kosovo
4	Moldavané	Rakousko, Polsko, Rumunsko, Švédsko
5	bývalí Jugoslávci	Rakousko, Německo, Itálie, Francie

¹² Rakousko, Bulharsko, Dánsko, Francie, Německo, Řecko, Maďarsko, Itálie, Polsko, Rumunsko, Španělsko, Švédsko, Velká Británie a Kosovo a Albánie.

¹³ Z národního výzkumu ve Švédsku pak vyplývá, že se jednalo převážně o děti romského etnika (ICMPD, 2012, s. 273).

6	Afgánci	Německo, Řecko, Francie
7	Češi	Rakousko, Francie, Švédsko
8	Slováci	Rakousko, Německo, Švédsko
9	Afričané ¹⁴	Řecko, Velká Británie
10	Bangladéšané ¹⁵	Řecko, Itálie
11	Italové	Itálie, Švédsko
12	Rusové	Řecko, Polsko
13	Ukrajinci	Polsko, Rumunsko

Závěrečná zpráva pak na základě analýzy dat identifikovala základní právní a sociální vlastnosti žebření a jejich indikátory. Sociální vlastnosti, s kterými lze na politické úrovni intervenovat např. sociálním začleňováním, přibližují v následujících tabulkách. Z výzkumu je patrné, že existují rizikové faktory, které zvyšují pravděpodobnost žebření a dítě tak k činnosti žebření mohou přímo dovést. Zároveň se však podařilo také identifikovat ty rizikové faktory, které ohrožují již žebrající dítě. Z výzkumu vyplývá, že jsou tyto faktory v praxi souběžné.

Následující tabulka (obrázek č. 6) podává výčet rizikových faktorů a jejich indikátorů ze sociálního prostředí, ze kterého žebrající děti často pocházejí.

¹⁴ Afričané z oblasti Subsaharské Afriky

¹⁵ Bangladéšané a obyvatelé Jižní Asie

Obrázek č. 6 Faktory zvyšující pravděpodobnost zehrání (ICMPD, 2012, s. 25)

Sociální rizikové faktory	Příklad indikátorů
Chudoba, sociální exkluze	<ul style="list-style-type: none"> • Nezaměstnanost v rodině dítěte, • Problémy s bydlením, • Závislost člena (členů) rodiny na návykových látkách, • Nedostatek jídla, nedostatečný přístup ke vzdělání, k zdravotní péči, k sociálním službám a k službám sociálně právní ochrany dítěte, • Neexistence rodného listu či průkazů totožnosti
Diskriminace	<ul style="list-style-type: none"> • Příslušnost k etnické menšině, která v dané zemi má ztížený přístup ke vzdělání, přičemž majoritní společnost je nastavena nepřátelsky • Děti jsou umístovány do segregovaných škol a tříd • Děti jsou kvůli své etnicitě obtěžovány a uráženy svým okolím • Nezaměstnanost rodičů vyplývající z diskriminace
Nedostatek podpory dítěte v sociálním prostředí	<ul style="list-style-type: none"> • Dítě spí samo a tráví většinu času bez dozoru dospělého • Dítě pochází z neúplné rodiny (rozvod, úmrtí jednoho z rodičů, opuštění, atd.) • Nedostatek rodinné péče • Sociální problémy v rodině, jako je domácí násilí nebo alkoholismus

Rizika ohrožující zdraví a celkovou pohodu dítěte	<ul style="list-style-type: none"> • Děti žebrají dlouhé hodiny v nepříznivých klimatických podmínkách • Nedostatečné oblečení • Nedostatek jídla • Tělesný handicap (pro vzbuzení větší lítosti) • Nezvykle dlouhá doba spánku u kojenců a batolat během doby, co jejich doprovod žebra • Zanedbávání školní docházky
--	--

Další tabulka (obrázek č. 7) uvádí výčet pozitivních faktorů a jejich indikátorů, které dětem mohou pomoci k ukončení žebření nebo samotnému žebření zabraňují:

Obrázek č. 7 Pozitivní faktory (ICMPD, 2012, s. 30)

Agentura žebrajících dětí	<ul style="list-style-type: none"> • Děti si sami rozhodují, jak a za co utratí své peníze • Děti se samy rozhodly pro žebření (např. aby pomohly rodině) • Děti se sociálním pracovníkem mluví o tom, co se jim dobrého či špatného stalo, • Děti mají plány do budoucna (škola, práce) • Děti zvládají školu i žebření
Podpora v přirozeném prostředí dítěte	<ul style="list-style-type: none"> • Přítomnost osob, kterým dítě důvěřuje a na které se v případě nouze může obrátit • Děti žijí s členy skupiny, s kterou žebrají • V oblasti, kde se dítě zdržuje, působí NGO

	<ul style="list-style-type: none"> • Pravidelné návštěvy soc. pracovníků • Zasiťování dítěte do jiných zařízení (denní centra a kluby, noclehárny, zdravotnické služby) • Přítomnost pozitivních vzorů v rodině a mezi blízkými osobami
--	--

3.3. Mezinárodní výzkum obchodovaných žebrajících dětí organizace Anti-Slavery

Organizace Anti- Slavery, která byla založená v roce 1839, je nejstarší neziskovou organizací na světě. Její lokální, národní a mezinárodní kampaně se snaží eliminovat všechny formy otroctví a to po celém světě. Tato organizace také podporuje různé výzkumy týkající se této problematiky, proto se v roce 2009 zapojila do zkoumání žebrajících dětí.

Pro realizaci výzkumu, který se pomocí kvalitativních metod zaměřil na zneužívané žebrající děti, byla vytvořena metodika „*Toolkit for researchers – Forced Child Begging*“ (Delapová, 2009a), která je v současné době volně dostupná na internetu. Zaměřuje se na základní seznámení s fenoménem žebření v kontextu otroctví, zdůvodňuje potřebnost tohoto výzkumu a nabízí praktické kroky, jak výzkum vést. V praktické části pak popisuje techniky pro výzkum s dětmi, proškolení dobrovolníků zapojených do sběru dat, návod na sestavení příručky pro výzkumníka do terénu. Nemalou část pak věnuje etice výzkumu, posouzení rizik, která v terénu mohou nastat, včetně ochrany dětí zahrnutých do výzkumu. Přílohami této metodiky jsou pak ice-breakové techniky, pracovní listy pro zaznamenávání dat v terénu – zvlášť pro pozorování, rychlé interview a hloubkový rozhovor. (Delapová, 2009a, s. 17 a 43 - 53)

Do osmiměsíčního výzkumu se zapojilo několik neziskových organizací ze čtyř zemí světa – Albánie, Řecka, Indie a Senegalu. Závěrečná výzkumná zpráva byla zveřejněna v dokumentu „*Begging for Change*“ (Delapová, 2009b). Z výzkumu pak vyplynulo rozdělení nuceného žebření na dvě kategorie. Do první patří děti, které jsou k žebření nucené třetí stranou, kterou jsou myšleni např. kriminální gang, náboženští

učitelé (např. v případě koránských škol v Senegalu), vzdálenější příbuzný, rodinný kamarád či kamarád dítěte. Do druhé kategorie pak patří děti nucené k žebrání jejich vlastními rodiči či opatrovníky, kteří k donucení využívají psychické i fyzické násilí. Z výzkumu také vyplývá, že menší děti jsou využívány k žebrání častěji, protože vzbuzují soucit u kolemjdoucích, menší zájem byl o děti dospívající. Na druhou stranu pro účely žebrání v tradičních koránských školách byly využívány raději děti starší.

Výzkum odhaluje také příčiny samotného žebrání, přičemž mezi hlavní důvody řadí chudobu rodiny žebrajícího dítěte. Rodiče pak dobrovolně posílají své děti žebrat, aby tak snížili svoji bídu a aby zajistili příjem pro faktické přežití. Příčiny chudoby jsou pak např. neúroda (např. v rozvojových zemích), nezaměstnanost nebo invalidita rodičů, ale také utrácení peněz za alkohol. Ne vždy však byl výdělek dítěte využit pro nákup jídla – objevovaly se i případy, kdy si rodina raději pořizovala luxusní zboží (televize, přehrávače, auta...) nebo využívala na placení zábavy pro sebe (např. v nočních podnikách). Také jsou z výzkumu známy případy, kdy rodičům nebránilo nic v práci, a i přesto raději posílali své děti žebrat. (Delapová, 2009b, s. 14)

Dále výzkum zaznamenal příčinnou souvislost také mezi těžko dosažitelným adekvátním vzděláním a zvyšující se zranitelností k možnému využívání k žebrání, nebo k žebrání pro vlastní přežití. Z dat získaných z Albánie vyšlo najevo, že žádné z oslovených dětí nucených k žebrání nenavštěvovalo školu, a z těch, které nucené nebyly, jich docházelo do školy jen velmi málo. Navzdory všemu však zkoumané děti uváděly nedosažitelnost školy jako důvod k žebrání pouze zřídka. Kvůli nízkému počtu dětí zařazených do výzkumu však nedokáže výzkum určit, zda je nedosažitelnost vzdělání nebo zanedbávání školní docházky přímým důvodem žebrání. (Delapová, 2009b, s. 15)

Kulturní a náboženská tradice má na žebrání dětí také hluboký vliv. Výzkum prokázal, že kultury a tradice některých komunit podporují nebo minimálně přijímají žebrání dětí. Delapová (2009b, s. 16) uvádí, že zkoumaní rodiče z romské nebo egyptské minority, považují žebrání svých dětí za legitimní tradiční aktivitu svého etnika. Výzkum uvádí výroky oslovených rodičů: „*Když rodiče žebrali, je to stejné také pro děti... je to často genetická záležitost*“, nebo dále: „*Všichni Romové žebrají*“. Dále pak ale uvádí, že další kulturní zvyklosti, která žebrání ovlivňuje, jsou např. brzké

manželské svazky. „*Když se vdáš mladá, budeš mít taky více dětí, a co s nimi pak uděláš? Dáš je na ulici*“, takto odpověděla ve výzkumu matka žebrajících dětí v Albánii (Delapová, 2009b, s. 16). V koránských školách v Senegalu dokonce náboženští učitelé vnímají žebrání dětí jako možnost, jak se naučí pokoře a poznají těžkosti života¹⁶.

Nejsilnější důkazy o souvislosti mezi diskriminací, chudobou a žebráním byly potvrzeny v Albánii. Tamější žebrající děti, ať už jsou k žebrání nuceny nebo ne, pocházejí z naprosté většiny z romské nebo egyptské minority. Diskriminace proti těmto minoritním skupinám má negativní dopad na jejich životy – omezuje přístup ke vzdělání a základním službám, ale také pracovní možnosti. Matka žebrajícího dítěte pocházející z Albánie jejich situaci komentuje: „*Pro naše ruce tady není žádná práce*“ a dále pak: „*Není tu práce ani pro bílé, kteří mají vzdělání, tak si představte, jaké to je pro nás, když nevíme ani jak napsat své jméno*“ (Delapová, 2009b, s. 17).

V závěru Delapová (2009b, s. 19) uvádí tři doporučení, kterými lze reagovat na žebrání dětí:

- podpora dětí pomocí efektivních legislativních opatření (ve smyslu jejich přepracování pokud je to nezbytné);
- vytvoření preventivních strategií, které budou žebrání dětí zamezovat, přičemž se tyto strategie mají zaměřit především na odstranění příčin žebrání, jakými jsou např. chudoba nebo diskriminace;
- v případě neexistence adekvátních právních rámců a preventivních strategií pomáhat žebrajícím dětem alespoň krátkodobě, a to např. podporou ke školní docházce a základní zdravotní péči.

¹⁶ V tomto případě nelze vnímat žebrání jako deviaci, ale spíše jako lekci, která má socializační charakter.

4. Metodologie výzkumu a reflexe etických souvislostí

Na začátek této kapitoly přináším informace o výzkumné otázce a nasměrování výzkumu. Poté popisuji základní etické souvislosti – zejména pak otázku získávání informovaného souhlasu od účastníků explorace, následnou anonymizaci dat a praktické doporučení pro výzkum s dětmi. V další části této kapitoly se pak věnuji problematice bezpečnosti při zkoumání v terénu, a to jak z pohledu výzkumníka, tak z pohledu zkoumaných osob. Dále popisuji obecné využití explorativní studie, její chronologii tak, jak byla pro účely této práce realizovaná a průběh pozorování v terénu. V posledních podkapitolách se zabývám zkoumáním dokumentů, způsobem analýzy dat a triangulací dat.

4.1. Formulace výzkumné otázky a nasměrování výzkumu

Jak již bylo napsáno v úvodu a jak je patrné i z názvu celé práce, celý výzkum je vzhledem k neprobádanosti problematiky pojat jako *explorace*, tj. *průzkum*. V tomto smyslu není ani možné výzkumnou otázku náležitě upřesnit. Zní tedy: na *základní úrovni* zjistit, kdo vlastně jsou děti, které v Česku a na Slovensku žebrají (jaké jsou jejich sociální, ekonomické a jiné charakteristiky, co mají případně společného), v jakém prostředí a kontextu a jak se žebření odehrává, jaké důvody vedou děti k žebření, jak na fakt dětského žebření pohlízejí zástupci institucí, které jsou/by mohly být s těmito žebrajícími či s jevem dětského žebření konfrontováni ve své profesní praxi (sociální pracovníci, policie...) atd.

Bude-li možné získat potřebná data, budu se opírat o případovou studii jednoho případu a získaných kvalitativních dat od oslovených sociálních pracovníků ze státního i nestátního sektoru obou zemí.

Jako potenciálně hlavní (pokud to terén umožní) metodu výzkumu jsem na počátku zvolila případovou studii, u které se předpokládá, že právě prozkoumáním jednoho nebo několika případů můžeme dojít k porozumění jiným obdobným případům (Hendl, 2005, s. 104). Případem mělo být konkrétní žebrající dítě. Po krátkém časovém úseku stráveném v terénu jak v České tak i Slovenské republice jsem pochopila, že v takovém nastavení výzkumu dál nelze pokračovat. Mezi hlavní faktory, které dodržení realizace případových studií omezily, patří např. moje omezená časová dotace možného pobytu v terénu z důvodu plného pracovního úvazku. Dále významným zamezujícím

faktorem byl fakt, že se žebrající děti na vytipovaných místech v České republice neobjevovaly tak často, abych je v omezeném časovém úseku mohla zastihnout. V neposlední řadě uvádím také demografický faktor – místa, ve kterých se žebrající děti objevují každodenně, jsou od mého působení 300 až 450 km daleko.

Rubin a Babbie (2010, st. 41) ve své metodologické příručce uvádí, že : „(...) *u studie, která má za cíl generování postřehů o novém fenoménu, je lepší užít induktivní metodu – zahrnující flexibilní, vyvíjející se kvalitativní výzkumné metody*“. Ve svém výzkumu jsem se tedy dále řídila především tímto návodem, přičemž jednotlivé metody popisují v následujících kapitolách.

4.2. Etické souvislosti zkoumání

Dle Hendla (2005, s. 155) hrají etické otázky ve společenskovedním výzkumu důležitou roli a Švaříček a Šed'ová (2007, s. 45) vnímají etiku jako důležitou součást každého kvalitativního výzkumu, který zkoumá člověka a jeho prostředí. V první části podkapitoly se proto budu zabývat těmi etickými pravidly, která lze podle Hendla (2005, s. 155) považovat za základní (informovaný souhlas, anonymizace dat), a v následující části se budu věnovat praktickým doporučením pro výzkum žebrajících dětí po vzoru manuálu *Toolkit for researchers – Forced Child begging* (Delapová, 2009a), jenž je zaměřen na výzkum těch dětí, které jsou k žebrání nuceny. Třetí část této podkapitoly se bude věnovat otázce bezpečnosti výzkumníka v terénu. Ve všech případech budu etická pravidla přizpůsobovat do kontextu této práce.

4.2.1. Informovaný souhlas

Dle Hendla (2005, s. 155) se jedná o standardní dokument v každém typu výzkumu s lidskými jedinci. V praxi se vyžaduje tzv. informovaný souhlas, a to přímo od účastníků výzkumu, kteří by tak před samotným podepsáním měli být informováni o povaze výzkumu a případných důsledcích své participace na něm. Na druhou stranu však existují případy, ve kterých výzkumníci zvažují jisté porušení tohoto pravidla např. s odůvodněním, že skrze utajený výzkum chtějí získat ta data, která pak pomohou respondentům ve zlepšení jejich situace (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 46). Miovský (2006, s. 280) pak zastává názor, že informovaný souhlas ve výzkumu není možné jakkoliv obcházet, zároveň však uvádí, že v případech výzkumů např. dětí ulice

představuje získání tohoto souhlasu často těžko překonatelné dilema (tamtéž, s. 281). Při přípravě na vstup do terénu a možné rozhovory s žebrajícími dětmi jsem tedy i já musela přemýšlet nad tím, jak a od koho informovaný souhlas získám. Velkou inspirací pro mě byl však manuál *Toolkit for researchers* (Delapová, 2009a) pro výzkum obchodovaných žebrajících dětí, který doporučuje získávat informovaný souhlas od rodičů dětí, a to vždy, když jsou pro výzkumníky dostupní. Manuál doporučuje získávat souhlas i od tzv. zaměstnavatelů, tedy osob, které dítě k žebrání zneužívají. Aby se však zamezilo situaci, kdy zkoumané dítě zůstane pouze pasivním participantem výzkumu, je třeba také přemýšlet o získání souhlasu i od něho, a to i navzdory tomu, že z právního hlediska souhlas dítěte nestačí, pokud není podpořen souhlasem jeho zákonného zástupce (Kaščák, Pupala, 2012, s. 13 - 29). Více tuto myšlenku rozpracovávám v kapitole 4.2.3. Praktická doporučení pro realizaci výzkumu se žebrajícími dětmi.

Já jsem však byla postavena před limity tohoto výzkumu, které spočívaly především v omezeném čase, který mi znemožňoval po rodičích vůbec pátrat a absence týmu, který by mi v tomto pátrání pomohl. Protože se mi však v době realizace této explorační nepodařilo k žebrajícím dětem natolik přiblížit, abych s nimi mohla vést rozhovor¹⁷, bylo nutné získat informovaný souhlas pouze od zainteresovaných osob (sociální pracovníci, zaměstnanci v obchodním centru), kde z hlediska etiky nebyly předpokládány komplikace. Souhlas byl v těchto případech nahráván na diktafon.

4.2.2. Anonymizace dat

Při psaní této práce a realizaci explorační jsem se snažila zacházet s citlivými daty v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Na základě tohoto zákona bylo třeba veškeré osobní údaje a informace o zkoumaných dětech, na základě kterých by mohly být identifikovatelné, anonymizovat. Po vzoru Hendla (2005, s. 155) jsem tam, kde mi identita zkoumané osoby nebyla už předem známá (např. v případě osoby, kterou osobně znám), nezískávala od zkoumaných osob informace o identitě popisovaného dítěte. Aby byla zajištěna maximální bezpečnost, přistoupila jsem

¹⁷ Výjimku tvoří případ ex- žebračky, která pro svou zletilost směla dát souhlas sama a chlapec, kterého jsem potkala ještě v době, kdy tato explorační nebyla oficiálně započata.

k anonymizaci většiny údajů. Jména dětí byla pozměněna, jména dalších participujících osob ve výzkumu a názvy měst jsou zamlčeny.

4.2.3. Praktická doporučení pro realizaci výzkumu se žebrajícími dětmi

Delapová (2009a, s. 13) uvádí, že mnoho dovedností, které výzkumník potřebuje k výzkumu s dětmi, jsou podobné těm, které potřebuje pro výzkum s dospělými. Mezi tyto dovednosti řadí zejména zvědavou a otevřenou mysl, schopnost získávat informace citlivě a systematicky, schopnost respektovat a aktivně naslouchat příběhům participujících na výzkumu. Dále však upřesňuje, že výzkum s dětmi vyžaduje ale ještě další specifické dovednosti. Jedná se především o zvláštní odpovědnost za ochranu dětí, kterou jako dospělí máme. Podle Delapové (tamtéž) je třeba při výzkumu brát na zřetel, že děti mají odlišné úrovně chápání a koncentrace než dospělí a že každé dítě vyžaduje jiný přístup. Styl provedení výzkumu je tedy třeba přizpůsobit tomu, na které děti se budeme zaměřovat a jakým způsobem je tedy třeba pak přizpůsobit interakci.

Delapová (2009a, s. 13) upozorňuje, že je třeba, aby výzkumník uměl podpořit proces důvěry, který významně ovlivní pak celý proces výzkumu. Výzkumníkům doporučuje, aby neočekávali, že se dítě hned rozpovídá, protože má totiž často moc dobrý důvod, proč to nedělá (např. strach z reagování osoby, která je posílá žebrot, či strach před reakcí úřadů). Výzkumník by měl proto také respektovat potřebu dítěte chránit se. Před zahájením kladení otázek by si měl výzkumník najít čas na to, aby dítě v první řadě upokojil a ujistil, že mu může důvěřovat. Je také doporučeno, aby dítěti byl proces výzkumu vysvětlen (s ohledem na jeho věk a rozumové schopnosti) dříve, než mu jsou pokládány výzkumné otázky. Během procesu výzkumu je pak třeba kontrolovat, zda dítěti jeho účast na výzkumu nezpůsobuje nějaké problémy. Pokud dítě vysloví přání ve výzkumu skončit, je třeba vždy jeho přání akceptovat.

Další doporučení se týká přizpůsobení se harmonogramu dítěte. Delapová (tamtéž) upozorňuje, že děti, které žebrají, jsou často zaneprázdněné a ne vždy mají čas na rozhovor v době, která je pohodlná a přijatelná pro výzkumníka. Výzkumník by měl být v tomto ohledu trpělivý, měl by se snažit přizpůsobit harmonogramu dítěte, a pokud to nelze, tak přemýšlet o kompenzaci času, při kterém dítěti kvůli výzkumu ušly zisky ze

žebrání¹⁸. Zatímco žebrající děti, které pocházejí z chudých a nerozvinutých zemí bez dostatečně vypracované sociálně právní ochrany dětí, jsou na svém zisku ze žebrání existenčně závislé, lze předpokládat, že tomu bude u dětí z České a Slovenské republiky jinak. Proto je důležité přemýšlet, zda v našem kontextu je vůbec dobré žebrajícímu dítěti za účast ve výzkumu finanční kompenzaci poskytnout.

Rozhovory by neměly být prováděné v čase, kdy by dítě mělo být ve škole, nebo kdy potřebuje spát a jíst. Neméně důležité než respektování času je také respektování místa, kde dítě svolí, aby k rozhovoru došlo. Pro dítě může být velice těžké odpovídat na otázky výzkumníka na místě, na kterém může být sledováno např. svým rodičem nebo známým, který by pak kontakt s výzkumníkem mohl dítěti vyčíst. Výzkum v tandemu však může v těchto situacích výrazně napomoci, když by jeden ze dvojice mohl zaměstnat rozhovorem osobu, která dítě monitoruje, a druhý by tak měl možnost mluvit s dítětem, aniž by za to bylo pak potrestáno. Tento postup je vhodný zvolit především ve chvíli, kdy existuje domněnka, že je dítě k žebrání nucené, nebo že je obchodované.

Dalšími praktickými pokyny je pak přizpůsobení délky rozhovoru dítěti a jeho momentálnímu rozpoložení a náladě, přičemž se doporučuje maximální délka rozhovoru na 30 až 40 minut. Pro efektivní výzkum je také důležité, aby výzkumník přizpůbil své vyjadřování tak, aby pokládané otázky byly pro dítě jasné a srozumitelné. Pokud je to možné, rozhovor by měla s dítětem provádět osoba, která mluví stejným jazykem či dialektem, jako dítěte. Výzkumník by měl také počítat s tím, že žebrající dítěte může být negramotné, a neměl by ho tedy stresovat různými pracovními listy, které obsahují psané slovo.

Delapová (2009a, s. 15) také doporučuje, aby výzkumník prokládal rozhovor s dítětem přestávkami a různými hrami, protože děti, které žebrají, mají často velmi těžký život a zaslouží si tak pauzu. Navíc užití her pomůže dětem uvolnit se a být více otevřené. Výzkumník by měl mít během rozhovoru stále na mysli, že samotné otázky mohou dítě velice rozrušit, např. při vyvolání nepříjemných vzpomínek. Prevencí před

¹⁸ Např. organizace Anti-Slavery během výzkumu proplácela dětem v rozvojových zemích čas, který strávily konzultací s výzkumníky adekvátní částkou, kterou by si za tu chvíli žebráním vydělaly.

těmito situacemi může být např. společná domluva výzkumníka a dítěte na signálech, které budou znamenat např. ukončení rozhovoru, změnění tématu nebo raději zahrání si nějaké hry.

Před samotnou realizací výzkumu s dětmi je třeba počítat s tím, že jsou děti v mnoha ohledech zranitelné a je tedy nutné výzkum přizpůsobit tak, aby bylo zaručeno jejich bezpečí. Morrowová a Richards (podle Bugel, Šlechtová, 2012, s. 191) uvádějí, že jsou děti zranitelné nejen pro svou fyzickou slabost, nedostatek zkušeností a znalostí, jsou ale také zranitelné strukturálně, neboť jejich politická a občanská práva jsou omezena. Dále pak autoři uvádějí, že v případě výzkumu realizovaného pro účely sociální práce se přidává další zranitelnost, a to vzhledem k sociálnímu problému či situaci, ve které se děti nacházejí. V případě, že se výzkumník – sociální pracovník dozví, že je zkoumané dítě v nebezpečí či že je zneužívané, zanedbávané a nabude tak dojmu, že je nutné případ ohlásit na kompetentní místa, Alderson (podle Morrow, Richards, 1996, s. 95) doporučuje, aby o této skutečnosti s dítětem předem promluvil. (Bugel, Šlechtová, 2012, s. 193)

4.3. Bezpečnost v terénu

V následující kapitole se budu věnovat popsání přípravě vstupu do terénu a zajištění bezpečnosti, a to ve dvou rovinách – fyzické a etické.

Matoušek (2004, s. 2) uvádí, že osobnímu bezpečí výzkumníka, ale také respondentů se věnuje ve výzkumných studiích poměrně málo prostoru a tím jsou výzkumníci ve složitých a nebezpečných situacích odkázáni jen na svůj šestý smysl. Nebezpečné místo definuje jako: „(...) prostředí (...), ve kterém nás někdo či něco ohrožuje.“ (Matoušek, s. 2). V případě tohoto výzkumu může (a nemusí být) nebezpečné prostředí právě místo, kde se s žebrajícím dítětem (dětmi) potkám a povedu rozhovor. Nebezpečí v tomto směru vyplývá ze zpráv Analýzy žebření (2011), výsledků výzkumu Anti-Slavery (2009) a z výsledků Palermského Protokolu (2000), ze kterých vyplývá, že mnoho obchodovaných dětí je zneužíváno právě k žebření. Je tedy nutné předpokládat, že některé, z potenciálně oslovených žebrajících dětí mohou být obchodované. V takové situaci může být nejen ohrožena má vlastní bezpečnost (např.

gangem, který dítě využívá)¹⁹, ale především bezpečnost dítěte, které může být za konverzaci se mnou potrestáno (Anti-Slavery, 2009, s. 14).

V případě, že se dítě začne postupně svěřovat s informacemi, které jsou pro ně citlivé a bolestné, rozhovor ukončím, abych zabránila možné sekundární viktimizaci. V případě, že na základě zjištěných informací nabudu dojem, že je dítě týrané či zneužívané, budu respektovat ohlašovací povinnost dle zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Po vzoru Aldersona (podle Morrow, Richards, 1996) pohovořím o tomto záměru s dítětem a budu se snažit zjistit také jeho stanovisko.

Žebrajícím dětem nebudu nabízet peníze, ale jídlo. Důvodem je dodržení etického chování sebe, coby výzkumnice ale i sociální pracovnice. Tím, že dětem nedám peníze, nepodporuji děti v závislosti na tomto způsobu „obživy“ a mohu se tím také vyhnout nepřímé podpoře zákonných zástupců či kuplířů, kteří děti k žebrání zneužívají. Toto pravidlo má i velmi významnou výzkumnou hodnotu, neboť např. odmítnutí jídla může pomoci identifikovat motiv, který žebrající dítě má. Žebrající děti nebudu při rozhovoru nahrávat. Získané informace budu na diktafon zaznamenávat bezprostředně po ukončení rozhovoru na bezpečném místě.

4.4. Explorativní studie

Z hlediska výzkumného účelu, kterým je v tomto případě sběr informací o fenoménu žebrajících dětí v Česku a na Slovensku, jsem vybrala cestu explorativní studie. Babbie (2013, s. 91) uvádí, že explorativní studie je potřeba pokaždé, když výzkumník „dobývá novou půdu“. Autorská dvojice Rubin a Babbie (2010, s. 41) popisují explorativní studii také jako způsob, který výzkumníkovi může pomoci v případě zkoumání nového tématu, přičemž subjekt samotného výzkumu je relativně nový a neprozkoumaný.

Babbie (2013, s. 91) uvádí tři důvody, pro které se explorační nejčastěji realizuje. Prvním důvodem je uspokojení výzkumníkovy zvědavosti a dosažení lepšího porozumění daného tématu. Druhým důvodem je testování proveditelnosti rozsáhlejšího výzkumu a třetím důvodem je vytvoření metod, které budou využitelné pro další studie.

¹⁹ Např. situace, kdy jsem byla při pozorování žebrající matky s dítětem sledována jejími „ochránci“ – více o tomto případě na konci kapitoly 4.4.2. Pozorování na Slovensku.

Rubin a Babbie (2010, s. 41) dále uvádějí, že explorativní studie může zahrnovat kvalitativní i kvantitativní metody, popřípadě jejich kombinaci. Bez ohledu na to, jaké metody výzkumník zvolí, je třeba reflektovat nedostatky explorativní studie, mezi které patří například fakt, že zřídka kdy přináší přesvědčivé či průkazné odpovědi na výzkumnou otázku. Ta může být zodpovězena pouze částečně tím, že studie poskytne vhled do zkoumaného fenoménu (Rubin, Babbie, 2010, s. 41). Dále je třeba uvést, že definitivnost explorativní studie je omezena volbou výzkumného souboru, neboť „(...) zkoumané osoby nemusí být typickým vzorkem širší společnosti, která nás zajímá“ (Babbie, 2013, s. 91).

4.5. Chronologie explorace a zápisky z terénního deníku

Mé poznatky o žebrajících dětech nepocházejí pouze z doby, kdy jsem se o nich oficiálně rozhodla psát tuto práci, ale spousta z nich této době předchází a ovlivnila tak můj plán výzkumu. Protože jsem se v době mého studia na východním Slovensku s žebrajícími dětmi setkávala pravidelně, když jsem procházela určitými místy, vedlo mě to k předpokladu, že bude za jistých podmínek možné tyto děti znovu zkontaktovat a realizovat tak několik případových studií. Protože mi tento plán však nakonec nevyšel, přináším v této kapitole popis realizování explorace z chronologického hlediska a stručný popis technik, které jsem při tom využívala.

Když mě po bezmála dvouleté přestávce všimání si tohoto jevu v jednom z větších měst v Česku oslovil malý chlapec s otázkou, zda mám drobné, rozhodla jsem se pro psaní této práce. Od té chvíle jsem začala používat techniku *field notes*, čili zápisů z terénu. Mezi výhody této techniky patří např. možnost pochopení kontextu zkoumaného jevu, možnost zaznamenání rutinního chování, které by mi při rozhovoru s dítětem mohlo uniknout, a v neposlední řadě také možnost zachycení informací, které by respondent chtěl z různých důvodů zatajit (Škvaříček, Šed'ová, 2007, s. 143).

V terénu jsem se zaměřila na pozorování přítomnosti žebrajících dětí. Protože se však ukázalo jako obtížné tyto děti v terénu zastihnout, využívala jsem čas k získávání informací od osob, které by si žebrajících dětí mohly všimnout (např. prodejce v novinovém stánku, kostelník, žebrající bezdomovci, častí návštěvníci místních kostelů atd.). V případě, že jsem žebrající děti potkala a nebyla možnost je kontaktovat, snažila jsem se o nestrukturované pozorování a hustý popis (Hendl, 2005, s. 191). Ten zaznamenával např. jak dítě vypadalo (odhad věku, oblečení), kde a jak žebralo, zda

bylo samo atd. Tyto poznámky jsem pak zpracovávala společně s ostatními získanými daty.

4.5.1. Pozorování v Česku

V případě českého města jsem se setkala v různých časových úsecích s dvěma skupinami žebrajících mladíků pocházejících s největší pravděpodobností z Rumunska. S jistotou však nedokážu říci, zda se jednalo o ty stejné chlapce, popřípadě zda se členové skupiny alespoň částečně proměnili. Poprvé jsem se setkala s dvojicí chlapců ve věku 13-15 let, kteří žebrali ojedinělým způsobem – společně nastoupili do tramvaje, kde jeden z nich hrál na harmoniku a druhý bez mluvení vybíral peníze od pasažérů. Chlapci hned na druhé zastávce vystoupili. Na základě této zkušenosti jsem pak oslovila místního revizora, který mi zkušenost doplnil o informaci, že se jedná pravděpodobně o skupinu mladých Rumunů, kteří v letních měsících v tomto městě bývají často. Chlapci dle něho nerozuměli česky a neměli u sebe také žádné doklady, čili nebylo ani kam doručovat případné oznámení o pokutě za jízdu na černo. Důležité bylo, že o nich revizor – ačkoliv přiznal, že nikdy nemívají jízdenky – mluvil velmi mile a dokonce i projevoval lítost nad jejich osudem, který je tedy asi nutí k žebření.

Podruhé jsem tři podobné chlapce potkala na hlavním vlakovém nádraží, jak obcházeli čekající na vlakové spojení a prosí o drobné. Všichni tři byli stejně jako v prvním případě oblečeni do moderního značkového oblečení a během krátké doby, kdy jsem je mohla pozorovat, si za získané peníze chodili kupovat svačinu (čokoládu, coca- colu a nějaké pečivo) do blízkého kiosku. K jejich oslovení mně v tu chvíli bránil fakt, že mi jel za pár minut také vlak.

V případě malého chlapce (7 až 9 let), o kterém se zmiňuji již v Úvodu, jsem se pak snažila na stejné místo vracet několikrát. A protože jsem ho pak už nepotkala, oslovila jsem muže, který pracoval v informačním centru a zároveň jako vedoucí ochranky. Ten mě pak následně odkázal i na pracovnice z oddělení fastfoodu, přičemž jen jedna z nich byla ochotna poskytnout rozhovor. Posléze jsem oslovila kurátorku pro mládež ze stejné městské části, ve které chlapec žebral. Ta mi poskytla takové informace, na základě kterých se lze domnívat, že šlo o stejného chlapce (více v samostatné kapitole č. 6 Kontext dětského žebření z pohledu dalších zainteresovaných osob).

4.5.2. Pozorování na Slovensku

V době před rozhodnutím o psaní této práce jsem na východním Slovensku potkávala několikrát týdně žebrající děti v různých seskupeních. Jednou se jednalo o dítě samotné, podruhé to byla skupina až pěti dětí, a někdy byly děti doprovázené rodičem. Nejvíce mně v paměti zůstaly situace, kdy mladá žena postávala několikrát v týdnu před vchodem do supermarketu, obklopená třemi malými dětmi předškolního věku, a prosila kolemjdoucí o nějaké drobné. Když jí kolemjdoucí peníze odmítali dát, prosila o zakoupení potravin – jednou se jednalo o chléb a mléko, podruhé třeba i o kuře k obědu. Velkým nepříjemným překvapením pro mě byl i zážitek skupiny chlapců ve věku mezi 6 až 10 lety, kteří žebřali blízko vlakového nádraží. Chlapci byli v otrhaných šatech, špinaví, zapáchali a z jejich kývajících pohybů bylo znatelné, že jsou pod vlivem nějaké návykové látky. Jeden z nich dokonce začal na zastávce zvracet. Místní lidé na tuto situaci reagovali křičením na děti a jejich vyhnáním. Z jejich rozhořčeného rozhovoru jsem zachytila pouze informaci, že se jednalo o děti z blízké sociálně vyloučené lokality.

Při psaní této práce jsem se vydala na Slovensko za účelem pozorování ještě jednou, tentokrát do západní části. Během dvoudenního zkoumání v terénu se mi nepodařilo potkat se se žebrajícími dětmi, nicméně zajímavé bylo především to, že oslovení městští policisté na obecný dotaz, zda v současné době řeší případy žebrajících dětí v centru města a na turisticky zajímavých místech, odpověděli s posměchem „*o tom vám rozprávaj' nebudem*“. Lze usuzovat, že kdyby se s žebřáním dětí nesetkali, neviděli by problém v odpovědi, že takové problémy se v dané lokalitě nevyskytují. Způsob odpovědi lze tedy v tomto smyslu považovat za nasvědčující hypotéze, že se tam lze s žebřáním dětí setkat. Oslovení zaměstnanci v supermarketech a obchodních centrech ve většině případů nepocházeli z tohoto města, a tak odpovídali, buď že se o to nezajímají, nebo že to neví. Zajímavé však bylo pozorování žebřání mladého muže a ženy, která u sebe měla malé dítě v kočárku. Oba dva žebřali samostatně, avšak z jejich občasných interakce bylo zřejmé, že se znají. Zaměřila jsem se tedy na mladou ženu s dítětem, neboť jsem chtěla docílit získání informací, jakou roli při žebřání hraje pro sledovanou ženu právě její batole v kočárku. Žena obcházela kolemjdoucí, ukazovala své dítě v kočárku a prosila o drobné na jídlo pro své dítě. Po chvíli jsem ale byla svým kolegou upozorněna, že i já jsem sledována další třetí osobou a tak jsem z důvodu

bezpečnosti pozorování ukončila. Na místním vlakovém nádraží nebyl po celé dva dny přítomen žádný pracovník ochranky, ani policisté.

4.5.3. Změna strategie explorace a metody získávání dat

Během pozorování v terénu se mi po několik měsíců nepodařilo zkontaktovat přímo žebrající děti. Výjimkou byla mladá ex-žebračka, která se přihlásila na výzvu na sociální síti. Informace, které se mi podařilo získat, byly často pouze okrajové a kvůli tomu nebylo možné realizovat případovou práci. Rozhodla jsem se tedy strategii explorace změnit a získávat informace také od sociálních pracovníků. Tato varianta se nakonec ukázala být užitečná, neboť z reakcí oslovených sociálních pracovníků v Česku a na Slovensku vyplynulo, že s tímto jevem ve své praxi mají zkušenost a někteří s žebrajícími dětmi a jejich rodinami také intervenovali. Ukázalo se, že velmi dobrým zdrojem informací jsou především ti sociální pracovníci, kteří mají možnost pracovat i v terénu, a to ať už ve státním nebo nestátním sektoru. Pro hledání vhodných respondentů jsem použila metodu *snowball sampling*, čili metodu sněhové koule. „*Vlastní proces výběru probíhá u jednoho nebo více jedinců, o nichž se ví, že splňují daná kritéria (v případě této diplomové práce se jedná o osoby, které s žebrajícími dětmi z popisu práce mohou intervenovat). Je s nimi provedeno interview, při němž jsou požádáni, aby nominovali další osoby, které znají a které rovněž splňují příslušné kritéria, a zprostředkovali s těmito osobami kontakt*“ (Úřad vlády ČR, 2003, s. 19). Výběrový soubor se tak rozrůstá na základě sociálních kontaktů respondentů.

Významným pomocníkem pro zjišťování informací a navazování kontaktů bylo také využívání sociální sítě Facebook, díky které se mi na výzvu ozvalo několik přátel, kteří s žebrajícími dětmi měli coby kolemjdoucí zkušenost, nebo kteří mi poskytly kontakty na sociální pracovníky pracujících např. v sociálně vyloučených lokalitách.

Pro oslovení sociálních pracovníků jsem z časových důvodů zvolila cestu emailové komunikace. Emailem jsem tedy oslovila několik desítek sociálních pracovníků – pro zastoupení Slovenska se jednalo o zkontaktování pracovníků zapojených do národního projektu terénní sociální práce (TSP) v obcích pod záštitou Fondu sociálního rozvoje²⁰. E-mail byl zaslán koordinátorům TSP v Bansko-

²⁰ <http://www.fsr.gov.sk/sk/narodny-projekt-tsp-v-obciach/kontakt>

bystrickém, Prešovském a Košickém kraji, přičemž poslední dva kraje jsou dle Bodnárové (2010, s. 10) charakteristické nejčastějším výskytem žebrajících dětí. V Česku jsem oslovila především nízkoprahová zařízení a lidsko-právní organizace, které realizují svoji službu v blízkosti sociálně vyloučených lokalit, zejména pak v Libereckém, Ústeckém, Ostravském kraji a ve větších městech. Tyto kraje jsem vybrala záměrně, neboť jsou charakteristické vysokým počtem sociálně vyloučených lokalit²¹, a tudíž se šlo domnívat, že se v nich žebrající děti objevují častěji.

Adresy jsem získávala buď zmíněnou metodou snowball sampling, nebo v internetové databázi kontaktů České asociace streetwork²². Dále jsem pak oslovila vedoucí oddělení sociálně právní ochrany dětí na Olomoucku, Ostravsku a Brněnsku, ti však až na jednu výjimku na email vůbec nereagovaly.

Ze čtrnácti e-mailů zaslaných na Slovensko se vrátilo šest vyplněných dotazníků. Z podobného počtu rozeslaných e-mailů v Česku se vrátilo o polovinu méně, tedy tři dotazníky.

Otázky zaslané sociálním pracovníkům jsou přílohou k této práci. Odpověďmi sociálních pracovníků se více zabývám v kapitole č. 6 Kontext dětského žebření z pohledu dalších zainteresovaných osob.

4.6. *Triangulace dat*

Pojmem triangulace můžeme rozumět kombinaci různých metod, různých zkoumaných osob v různých lokálních a časových okolnostech (Hendl, 2005, s. 149). Pro účely výzkumu jsem používala triangulaci datovou, která je dle Denzina (podle Hendl, 2005, st. 149) charakteristická používáním různých zdrojů a zkoumáním jevu v různých časových momentech i na různých místech. V kontextu této práce se tedy jedná o sběr dat nejen od samotných žebrajících dětí, ale také od sociálních pracovníků na orgánu sociálně – právní ochrany dětí, sociálních pracovníků v neziskových organizacích a „diváků“, čili osob, které žebrající děti potkávají, ale neintervenují s nimi. Přičemž docházelo často k situacím, že se data od jednotlivých informátorů protínala a vzájemně se buď potvrzovala, nebo doplňovala. Jedná se konkrétně o případ

²¹ Viz Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit ČR, která je dostupná na http://www.esfcr.cz/mapa/stav_mapy_obce.html.

²² http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=category&id=16

žebrajících dětí v obchodním centru, o kterých mě informovaly nezávisle na sobě tři osoby (sociální pracovník orgánu SPOD, pracovník ochranky, uklízečka v obchodním centru), přičemž s jedním z nich jsem měla možnost (ještě v době před oficiálním začátkem této explorační) mluvit také já. Dalším případem bylo zjištění informací o skupině žebrajících rumunských mladíků, které jsem potkala při pozorování v terénu a o kterých jsem se dozvěděla bližší informace od terénní sociální pracovníce jedné neziskové organizace, ale také jednoho z revizorů městské dopravy. Taková triangulace dat přispívá k validizaci zjištěných informací, které jsou následně interpretovány.

4.7. Zkoumání dokumentů

Hendl (2005, s. 132) o analýze dokumentů uvažuje jako o standardní aktivitě v každém výzkumu. Velký přínos vidí zejména v tom, že otevírá přístup k informacím, které bychom jiným způsobem těžko získali a také v tom, že oproti rozhovorům či pozorováním, nejsou data vystavena zkreslení. Protože fenomén žebrajících dětí není v naší zemi nikterak známý a v době psaní této práce se mi nepodařilo najít odbornou literaturu, která by se žebření dětí u nás týkala, hlavní metodou pro účely této práce tedy zůstala analýza dokumentů. Mezi ně patří například informace z českých i slovenských internetových zpravodajských serverů, kde jsou zveřejněné písemné záznamy o žebrajících dětech. Dále pak filmové dokumenty nebo amatérské videa zachycující žebrající děti na serveru Youtube. V neposlední řadě jsem věnovala pozornost také právním předpisům, které žebření postihují (nebo naopak se k žebření nevyjadřují) a závěrečným zprávám z výzkumů realizovaných na toto téma (viz kapitola č. 3 Výsledky dosavadního empirického bádání žebření dětí v Evropě a jiných vybraných zemích). Výstupy z analýzy používám pro doplnění informací z případů žebrajících dětí, o kterých jsem získala informace, nebo s kterými jsem se osobně setkala.

4.8. Způsob zpracování dat

V této práci jsem pracovala se třemi typy dat – audio záznamy získané z osobních rozhovorů, odpovědi z e-mailové komunikace a záznamy z terénního deníku. Při zpracování a analýze jsem pak k těmto datům přistupovala různě, a to podle doporučení autorů Švaříčka a Šedové (2007), Hendla (2005) a Miovského (2006). Data jsem analyzovala pomocí kódování, tedy „*systematickým prohledáváním dat s cílem nalézt pravidelnosti a klasifikovat jejich jednotlivé části*“ (Hendl, 2005, s. 226). Doslovný

přepis audio záznamu rozhovorů jsem kódovala na základě charakteristik, které se během jejich přepisování a následném pročítání objevovaly. V případě odpovědí zaslaných e-mailem proběhla analýza podobným způsobem – snažila jsem se rozpoznávat především to, co se v odpovědích opakuje, a tím i potvrzuje, dále pak i výjimky, které poukazují na rozmanitost problému zkoumaného jevu. Záznamy z terénního deníku jsem pak používala pro doplnění kontextu.

5. Smysl, způsob a souvislosti žebření z pohledu dětí

V následujících kapitolách propojuji informace z několika případů – bývalé žebračky Emy a malých v současnosti žebrajících dětí Honzíka, Sáry a Ríši. Ačkoliv kvůli některým důvodům²³ nebylo možné provést případovou studii, některé informace, které jsem pak získala, do jisté míry kritéria případové studie naplňují – jedná se například o příběhy Sáry a Ríši. Aby bylo možné případovou studii považovat za úplnou, bylo by třeba vést s žebrajícím dítětem alespoň systematictější rozhovor (např. polostrukturovaný a hloubkově vedený), který by pomohl více odhalit motivy žebření a rodinné zázemí dítěte.

5.1. Profily dětí

S Emou jsem vedla přímý rozhovor, o případu Honzíka mě informovala sociální pracovnice z nízkoprahového zařízení, které navštěvoval. O Sáře jsem získala informace od její kurátorky a s Ríšou jsem se osobně potkala v době před psaním této práce a hlubší informace o něm získávala od pracovníků obchodního centra, ve kterém žebrol. Na začátku uvádím stručný přehled životní situace dětí v době, kdy žebraly. Zmiňované děti mají smyšlená jména. Všechny děti spojuje jedna základní linie – pocházejí z větších českých měst a kromě Honzíka nebydlí ani netráví svůj čas ve vyloučené lokalitě.

Devatenáctiletá dívka Ema, která reagovala na výzvu na sociální síti, mi poskytla informace o svém životě – jaké bylo její rodinné zázemí, proč se rozhodla v dětství žebrot a jaké výhody / nevýhody jí z toho plynuly. Ema pochází z majoritní české rodiny, v době žebření žila se svými třemi sourozenci s otcem a nevlastní matkou. Na to, jaké vztahy mezi sebou měli, si Ema už nepamatuje nebo o nich už nechce přemýšlet. Nevlastní matku dle svých slov prostě musela přijmout. Otec zaměstnání míval, dělával však dle Eminých slov jen „na půl“. Kapesné děti nedostávaly a často nebylo také na základní materiální zabezpečení (svačiny, jízdenky). Rodina žila ve větším domě, za který platili standardní výši nájmu. Po několika letech společného

²³ Např. časové omezení dané termínem odevzdání této práce, postrádání spolupracovníků v terénu, přílišná vzdálenost těch dětí, které žebrají pravidelně.

soužití byl pak ale otec odsouzen k několika letům vězení (důvod uvězněním mi není znám) a o děti se začala starat jejich biologická matka. Ta však svoji rodičovskou zodpovědnost nevykonávala zodpovědně, děti dokonce zanechala na ulici a Ema a její nezletilí sourozenci byli matce odebráni, navraceni do péče otce²⁴. Když ani tam pak soužití nefungovalo, byla Ema a její nezletilí sourozenci odebráni. Zbytek svého dětství strávila v dětském domově, kde žebřání už nerealizovala, protože neměla důvod : „(...) *v domově mám všechno*“.

Honzík je sedmiletý romský chlapec, jehož rodina (žijící nyní ve velkém českém městě) pochází ze Slovenska. Rodina je sociálně slabá. V době, kdy s ním začala respondentka²⁵ pracovat, neměla jeho rodina vyřízené žádné sociální dávky, kvůli nezaplaceným nájmům často střídali bydlení, anebo byt obývali i s jinými osobami. Chlapec měl ještě další dva sourozence, přičemž jeden z nich byl dlouhodobě umístěn do ústavního zařízení, a Honzík se svou sestrou do dětského domova se školou kvůli problémové školní docházce. Oba dva však směli jezdit na víkendy ke své rodině. Matka dle slov sociální pracovnice nezvládala péči o děti, a neměla ani dostatečně pevnou rodičovskou autoritu, aby své děti přinutila jít do školy. Otec v rodině pouze přežíval, ale na společném hospodaření nebo výchově se nijak nepodílel. Sociální pracovnice Honzíka popisuje jako velice samostatného a roztomilého chlapce, přičemž jeho roztomilost považuje za výhodu pro žebřání (lidé mu více dávali). Honzík byl často velmi špatně oblečen, často nosil roztrhané a špinavé oblečení.

Devítiletá Sára pochází z romské rodiny, která je na OSPOD dlouhodobě známá – sociální pracovnice měly dohled v minulosti i nad její tenkrát nezletilou matkou. Matka pochází ze Slovenska, otec je Čech. Rodina je sociálně slabá, závislá na dávkách státní sociální podpory a hmotné nouze. Bydlí v lokalitě, která není definovaná jako sociálně vyloučená, ale očima pracovníků místního OSPOD je vnímána jako problematická. Situace v rodině však podle sociální pracovnice, která v rodině realizovala opakovaně sociální šetření, nikdy nebyla taková, že by děti neměly co jíst. Kurátorka v rodině řešila především Sářiny výchovné problémy, skryté záškoláctví,

²⁴ Svěření do péče otce po jeho výkonu trestu odnětí svobody bylo problematické, děti strávily nějaký čas také v krizovém centru. I tak se pak po pár měsících rozhodlo, že půjdou ke svému otci.

²⁵ Sociální pracovnice z nízkoprahového zařízení pro děti a mládež.

neomluvené hodiny a útky z domu. Obecně byl největší problém s tím, jak trávila Sára svůj volný čas. Na individuálních pohovorech se sociální pracovníci o Sářině žebrání dozvěděla přímo od matky, která nevěděla, jak situaci řešit. Sára v té době žebrala se svou partou, navzájem se podněcovali, kdo tímto způsobem získá více peněz.

Chlapce, o kterém se již na mnoha místech zmiňuji, a s kterým setkání a osobní rozhovor proběhl ještě před samotným výzkumem, budu pro účely této práce nazývat Ríša. O Ríšově rodině jsem nezískala žádné bližší informace, jen vím, že jeho případ souvisel úzce s případem Sary, protože oba dva pocházeli ze stejné lokality (tato informace byla potvrzena během rozhovoru s kurátorkou a pracovníky obchodního centra²⁶, kde děti žebraly). Dále pak budu uvádět případy, s kterými jsem se setkala také na východním Slovensku také v době před výzkumem.

5.2. Žebrání pro zajištění základních materiálních potřeb

Ema v rozhovoru uvádí, že hnacím motorem pro odhodlání k žebrání pro ni byla především absence základních materiálních věcí, bez kterých by se neobešla. Začalo to tím, že „(...) *nebyly jízdenky na MHD(...)*“. To se v jejím případě však dalo řešit jízdou na černo. Teď s odstupem času už pochopila, jak moc ji toto rozhodnutí zasáhne do budoucího života – desetitisícové pokuty za černou jízdu splácí do dnes. Pro jízdu vlakem to však nebylo tak snadné: „(...) *na ten vlak fakt jízdenku musíš mít. Když jsme teda chodili na vlak, tak jsme prosili, a lidi dali.*“. Dále Ema uváděla: „(...) *občas jsme neměli ani svačiny (...), ani to pítí*“. Vyžebranou částku tak používala na zakoupení svačinek pro sebe, i sestru.

Ríša i Sára byli pracovníky obchodního centra několikrát viděni, jak oslovují místní strážníky a prosí je o zakoupení jídla. Těžko však konstatovat, zda se jednalo v té chvíli o situaci, kdy měly děti hlad, neboť žebraly v místě mnoha fast foodů, které jsou pro děti často spíše zdrojem požitků a nadstandardu (osobní rozhovor se zaměstnanci OC).

²⁶ Jednalo se o uklízečku z potravinového úseku, kde Ríša rád a často žebral, a dále o pracovníka ochranky, který měl za úkol Ríšu několikrát z nákupního centra vyhodit.

Matka žebrající se svými dětmi na východním Slovensku žeberala několikrát týdně a vždy na stejném místě před vstupem do supermarketu. Kolemjdoucí prosila buď o finanční příspěvek, nebo o zakoupení potravin, přičemž vždy poukazovala na své malé děti (předškolního věku).

5.3. Žebrání pro pocit zvýšení sociálního statusu

Druhým motivem bylo uvědomění si vlastního sociálního statusu, své chudoby, která je odlišovala od ostatních a znemožňovala jim přístup k základním potřebám. Základními potřebami v této části rozuměj ty věci, které dítě považovalo za obecně běžné vlastnit. Ema popisuje: „(...)když už jsme měli svačiny, tak třeba jen chleba slabounce namazaný máslem. A to bylo blbý že, před těma děčkama ve třídě. Oni si tam nosili různý oplatky, mega svačiny, různý pití a my (ona a sestra) často ani to pití. No tak nám to přišlo blbý, a tak jsme začaly žebrot“ . Protože však alespoň něco na svačinu měla, toužila spíše po věcech, které by si v kontextu příjmů své rodiny nemohla nikdy jen tak koupit: „To byl prostě nějaký ten Jupik, nějaký ty kinder vajíčka, co jsme doma nikdy neměly, takový ty věci prostě...“ . Dále dodává: „(...) takový ty, co sem věděla, že nikdy nemůžu mít.“ . Vyžebroté peníze jí tedy pomáhaly cítit se lépe, cítit se začleněná a často ji umožňovaly: „(...)udělat si radost“ . Dále pak Ema popisuje: „(...) hodně byl pak ten pocit to vytáhnout před těma děčkama ve třídě a týjo, já něco mám“ . Při této vzpomínce se Ema usmívala. K potvrzení tohoto motivu pak na závěr dodává, jaké reakce si od oslovených lidí nejvíce cenila: „(...) ale vím, že jedna paní mi pomohla, (...) protože věděla, kde bydlím, a donesla nám normálně tašku ovoce, sladkostí. To bylo úplně pěkný (...).“ . Tato paní Emě domů donesla pak tašku plnou dobrot ještě několikrát, Ema komentuje vzpomínku: „To bylo pěkný, takovej hezkej pocit.“

V případě Honzíka sociální pracovníce uvádí: „(...) vydělával si prostě na svoje věci, který by jinak neměl.“ Za příklad uváděla : „(...) různý sladkostí, limonády, blbosti prostě (...), nebo nějaký hračky, kuličkovou pistolí, prostě něco, co chce sedmiletý kluk no.“ . Dále pak uvádí, že Honzík za peníze nekupoval věci jen sobě, ale také se s ostatními dělil, nebo jim nějakou sladkost rovnou zakoupil. Díky popsanému kontextu však zjišťujeme, že si žebrotím Honzík zlepšoval svoji pozici mezi ostatními vrstevníky:

„(...) no myslím, že to bylo kvůli tomu, že i když vyrůstal v té sociálně vyloučené lokalitě, kde na tom není nikdo z těch dětí moc dobře, tak jeho rodina na tom byla ještě jako by nejhůř ze všech našich klientů. Takže mu vadilo právě tady to, že si nemůže kupovat věci, který si děti rády kupujou. Myslím si, že když zjistil, že to funguje, že tím že byl prostě roztomilej, že mu lidi ty peníze dávali, tak zjistil, že je to nejjednodušší způsob jak si ty věci prostě opatřit. (...) Nemyslím si, že by to fakt bylo, že by ho někdo nutil. Ani si nemyslím, že by chtěl nějak pomáhat celé té rodině. Byl to spíš právě takovej boj, hodně o tom, kdo se bude mít líp, on se o to ani nechtěl dělit se sourozencama.“

I Sára k žebrání motivovalo vlastní přilepšení si. Sociální pracovnice došla po individuálních sezeních se Sárrou k závěru, že k tomu docházelo především „z dlouhé chvíle“, kdy Sára neměla možnosti, jak a kde trávit zdravým způsobem svůj volný čas (ať už z neznalosti místních volnočasových zařízení nebo nedůvěře vůči nim). Hnacím motorem pro ni tedy byla její parta, s kterou si tak společným žebráním vydělávali na různé pamlsky, ale i cigarety atd.

5.4. Žebrání versus krádeže

Kvůli výše zmíněným motivům se Emino žebrání často střídalo i s krádeží. Z rozhovoru je však patrné, že samotné žebrání bylo pro Emu jakýmsi menším zlem, než krádež, protože v rozhovoru žebrání ani v jednom případě nedala do kontextu s morálkou, zatímco krádež ano. Ema pak uvádí, že výdělek ze žebrání zabraňoval samotným krádežím: *„(...) no ale měly jsme tak jakoby přísun peněz, mohly jsme si za to třeba něco koupit, udělat si radost. A nemusely jsme krást.“* Na otázku, co z těchto dvou činností pro ni bylo lepší, ale odpověděla:

„Ani nevím...to máš pak jako...já sem kradla, to byly taky většinou čokolády, tak já sem přišla třeba na to, že když se to vysvěče z toho obalu, tak to nepípe, ne fakt jako. Takže já sem šla pak s takovou jistotou, že sem to ani neřešila, jako přišlo mi to blbý, ale neřešila jsem to. Ne fakt jako. No ale pak mě chytli a to byl průser. To mě chytli se ségrou a se sladkostma za 90 korun“.

Následující zážitek, kdy ji policisté odvedli na stanici, byl sepsán zápis a vyzvednout si je musel otec, pak Emu ovlivnil natolik, že se ke krádežím už nevrátila:

„No ale potom, jak mě chytli ti policajti, tak to sem potom neodvážila. To už byl respekt“. Zároveň dodává, že se o žebvání ani o krádežích sociální pracovníci, kteří její rodinu již v té době evidovali na OSPOD, nedozvěděli.

Emě se (jak bylo uvedeno v podkapitole 5.3. Žebvání pro zajištění základních materiálních potřeb) od otce nedostávaly peníze ani na jízdenky do školy. Musel však vědět, že když jí peníze na dopravu nedá, tak se do školy a domů stejně nějak dopravit musí. Ema měla bez peněz omezené možnosti – buď jet na černo, nebo krást, nebo žebvat. Žebvání, které zvolila, je v tomto ohledu pak morálnější volbou. Na základě výše uvedeného lze tedy konstatovat, že v jistých případech je volba žebvání nejen menší zlo, ale také to nejmorálnější, co dítě samo může v takové situaci udělat.

5.5. Průběh žebvání

Ema pak dále popisovala, jak žebvání v jejím podání probíhalo. S sebou měla vždy svou mladší sestru, která v té době docházela do 1. třídy, mluví o ní jako o „divákovi žebvání“ nebo o „komplici“, a dále uváděla, že její přítomnost vzbuzovala u kolemjdoucích více soucitu: „(...) *dvoum malým holkám dají lidí víc*“. Žebvání v jejím případě probíhalo aktivně: „*Tak jsme se ptaly prostě lidí, jestli nemají na jízdenku. Ono to vyšlo jednou, vyšlo to po druhý. No pak to vyšlo častějc, to jsme chodily na ulice, na náměstí a ptaly se. Pak byl samozřejmě průser, když ses stejného člověka zeptala dvakrát. To už trochu nevyšlo (smích)*“. Osoby na zmíněných místech oslovovala: „*Dobrý den, prosím vás, nemáte to, ...no mě je to hrozně blbý, ale já bych se potřebovala dostat domů a nemám na jízdenku. Nemáte sedum korun?*“

Také Sára se svými kamarády žebřala aktivně oslovováním kolemjdoucích pomocí různých city vzbuzujících frází: „(...) *dejte mi korunu na rohlik*“. Děti si vybíraly prozíravě místa ve velmi frekventovaném obchodním centru²⁷ (dále jen OC), kdy především v oddělení rychlého občerstvení oslovovaly strážníky (každý z nich samostatně), anebo jednoduše procházely centrem a oslovovaly procházející. Nejčastější strategií bylo také oslovování cizinců, kteří nad dětmi měli větší lítost. Děti

²⁷ Toto centrum navštíví denně několik desítek tisíc osob.

žebráním v obchodním centru tímto způsobem trávily v podstatě každý den o letních prázdninách, přičemž od září 2012 je pracovnice OC vidá méně často.²⁸

Honzík si k žebrání vybíral především kostely, a to v době konání bohoslužeb. Podle slov sociální pracovnice pouze postával a měl v ruce krabičku na peníze. V jeho případě se tedy jednalo o žebrání pasivní.

5.6. *Reakce oslovených osob*

Reakce oslovených osob na Eminu žádost o poskytnutí nějaké finanční částky se lišily – od přehlížení, přes starostlivé zaopatření až k odvedení na policii. Nejčastější verze podle ní byla, že: „(...) lidi dali.“ Stávalo se pak i, že „(...) někdo řekl nazdar (ve smyslu nezájmu), někdo to šel s náma fakt koupit, že chtěl vidět, že je to fakt na jízdenku, někdo dal peníze. Třeba se nám stalo, že nám jeden borec vysypal celou peněženku jo, a to byla nějaká stovka.“ Dále pak uvádí i situace, kdy oslovená osoba nejednala tak, jak Ema sama chtěla: „Někdo nás chtěl tahat na policii, někdo nás chtěl odvést domů (...).“ Na takovou reakci Ema nehodlala přistoupit a situaci řešila po svém: „(...) tak já jsem se mu nějak vysmékla. Já jsem řekla, že prostě nikam nejdu, že to radši půjdu pěšky nebo něco.“ A svoji reakci zdůvodňuje tím, co by následovalo: „(...) tata by mě zabil.“²⁹

5.7. *Neobvyklé styly žebrání*

Na následujících řádcích uvedu tři příklady neobvyklého žebrání, s kterým jsem se v terénu, při rozhovorech nebo při analýze dokumentů setkala. Je třeba však říci, že jsou děti ve svém žebrání často velmi důmyslné a „hravé“ a tato skutečnost vybízí odborníky a zainteresované osoby k hlubším definicím pojmu žebrání.

V případě Honzíka se ukázalo, že existují dny, kdy se žebrající dítě může převléci do kabátu koledníka a legitimním způsobem tak žebrat. Jedná se např. o tradici

²⁸ Výpovědi sociální pracovnice a pracovnice z obchodního centra se v popisu dívky, pro účely tohoto výzkumu přejmenované na Sáru, shodovaly. Získané informace od pracovnice z OC byly však zobecněné na všechny žebrající děti, s kterými se tam tato holčička objevovala. Nejčastěji se jednalo o romské chlapce ve věku mezi 6 – 15 lety. Všechny zmíněné děti bydlely pravděpodobně v lokalitě, ze které pocházela Sára (cca 10 min chůze od OC), neboť tam vždy utíkaly před ochrankou OC.

²⁹ Tímto výrokem Ema naznačuje, že by ji otec mohl potrestat za to, k čemu jí sám nepřímou vede. Otázkou pak je, zda by mu více vadil fakt, že Ema žebrá, nebo to, že při žebrání byla přistižena.

Tři Králů, kdy koledníci chodí po obci a zpívají tradiční píseň, nebo ve městech čím dál více rozvíjenou „brigádu“ – chození za sv. Mikuláše, čerta a anděly. I z vlastní praxe znám případy, kdy tuto akci děti dlouho plánují, protože je to pro ně rychlým zdrojem financí. Sociální pracovnice vzpomíná u Honzika na podobnou situaci: „(...)dělával podobnou věc, že vždycky jak jsou Tři králové, že chodí a dostávají peníze, tak že chodíval se svými kamarády po hospodách, což není jakoby žebrání, ale třeba se ani neoblíkl za ty tři krále, ale věděl, že ti tři králi chodí (...). Něco zpíval, a lidi mu pak dávali. (...) i na Mikuláše to vlastně dělají, že jdou, a myslím si, že to taky dělají kvůli tomu, že za to dostanou nějaký peníze.“ Na některých místech v Česku je stále dodržována tradice koledování na sv. Štěpána³⁰, kdy se koledníci v tento den chovali v podstatě stejně jako žebrající děti – chodily dům od domu a vybírali buď sladkosti, nebo peníze. Důležité je, že v tento den ani žádné přestrojení mít nemuseli. Je zde tedy na místě uvažovat o tom, kdy ještě můžeme mluvit o žebrání, a kdy už o koledování. V tomto případě díky výpovědi sociální pracovnice víme, že Honzík nebyl ani převlečen, a tudíž lze minimálně zpochybnit roli klasického tříkrálového koledníka.

Pozorovaní rumunští chlapci zase pro žebrání využívali hraní na harmoniku. Pracovali vždy v tandemu, a zatímco první hrál, druhý při tom obcházel pasažéry tramvaje s žádostí o příspěvek. I zde je těžké posoudit, zda se jednalo o žebrání, neboť na některých místech je v ČR pouliční hudba legální, a na jiných, jako je např. Praha, je na desítkách míst výrazně omezena či dokonce zakázána, neboť je spojována se žebráním (Janovská, 2013).

Během analýzy dokumentů dostupných na internetu jsem také narazila na případ, který byl medializován na začátku roku 2013. Jednalo se o situaci, kdy děti z blízké vyloučené lokality, která je situována u většího lyžařského areálu, využily nevědomosti příjíždějících lyžařů a snažily se za parkovné, které bylo zdarma, vybírat poplatky (Karasová, 2013). I zde je problematické použít slovo žebrání, neboť se spíše jednalo o podvod. Peníze děti nedostávaly s jasným poselstvím almužny či milodaru,

³⁰ Za zmínku stojí také znění koledy, kterou v den na sv. Štěpána děti recitovaly dům od domu – jedná se především o *Koleda, koleda Štěpáne*, nebo *Já jsem malý koledníček*. V první uvedené koledě se o žebrání přímo mluví: „(...) co mám smutný dělati? Musím jinou žebrati (...)“, ve druhé pak koledník vybízí k tomu, aby mu oslovení dali drobné: „Já jsem malý koledníček, přišel jsem k vám pro trojníček, trojníček mi dejte, nic se mi nesmějte (...)“.

získaly je ale vyvoláním úmyslu placení parkovného, které je v mnoha případech samozřejmé. Proto i zde je žebrání v jistém okamžiku zpochybnitelné, a to z pohledu toho, kdo peníze dává.

6. Kontext dětského žebření z pohledu dalších zainteresovaných osob

V následující kapitole se zaměřím na analýzu informací získaných od sociálních pracovníků a pracovníc, kteří byli osloveni emailem. Postup je popsán v kapitole 4.4.3. Změna strategie explorace a metody získávání dat.

6.1. Profil rodin žebrajícího dítěte

Sociální pracovníce (SP č. 3) uvádí následující krátkou kazuistiku, která vystihuje z větší části i ostatní popisované případy:

„Deti pochádzali z viacpočetnej rodiny (9 detí). Bývali v unimobunke o rozmeroch 2x4m². Rodičia zanedbávali a nevenovali deťom dostatočnú starostlivosť a patričnú výchovu. Táto rodina bola osobitným príjemcom a na podnet SPOD a SK bol nariadený súdny dohľad. Po úmrtí matky (39) otec nezvládal situáciu, i napriek snahe sa nevedel o deti postarať aj z vážnych zdravotných dôvodov, ktoré doteraz u neho pretrvávajú. Deti nechodili pravidelne do školy a túlili sa po obci“

Z odpovědí sociálních pracovníků vyplývá, že rodina žebrajícího dítěte trpí často chudobou a sociálním vyloučením a bývá závislá na sociálních dávkách. Tyto rodiny jsou také charakteristické tím, že mají větší počet dětí (tři a více). V odpovědích se často objevovaly také informace o dlouhodobé nezaměstnanosti alespoň jednoho z rodičů (v některých případech obou) a jejich nízkém vzdělání. Jako charakteristické patologie pak sociální pracovníci uváděli např. závislost na návykových látkách, gamblerství, alkoholismus, a to nejen u rodičů, ale také u samotných dětí. Ze strany výkonu rodičovských kompetencí se několikrát objevila odpověď, že rodiče nezvládali svoje rodičovské povinnosti vůči dětem (nebo o děti nejevili zájem) a nad rodinou byl stanoven dohled orgánu sociálně právní ochrany dětí. Děti nebyly rodiči vedené k pravidelné docházce do školy.

V případě odpovědí ze Slovenska se častěji jednalo o děti z minoritních romských rodin, zatímco v Česku se však spíše objevovaly případy žebrajících dětí z majoritních rodin. Možná hypotéza souvislosti však není ověřena na reprezentativním výzkumném vzorku, jedná se čistě o výsledky analýzy odpovědí, které

mi zaslali oslovení sociální pracovníci. Lze nicméně do určité míry předpokládat, že se kontext rodiny žebrajícího dítěte v Česku bude při provedení systematictějšího výzkumu lišit od kontextu rodiny takového dítěte ze Slovenska. Rodina žebrajících dětí tak, jak ji popisovali oslovení sociální pracovníci z obou zemí, odpovídá obsahu definice ohrožené rodiny. Ta je dle Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011 (s. 2) definována jako: „Rodina, jejíž základní funkce (např. ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a socializačně-výchovná, atd.) nejsou dostatečně zabezpečeny a rodina takovou situaci není schopna vyřešit vlastními silami.“

6.2. Důvod žebvání

Většina oslovených sociálních pracovníků uváděla jako důvod žebvání dětí především **hlad** dítěte (a to jak v Česku, tak i na Slovensku), což lze považovat v kontextu obou zemí za alarmující zjištění. Otázkou pak ale je, zda děti trpí hladem, protože jejich rodiny nedosahují takových příjmů, aby byl zajištěn minimální životní standard, nebo zda rodina disponuje s určitým příjmem, ale neumí s ním patřičně hospodařit. Výše popsany profil rodiny žebrajícího dítěte a následující informace naznačují, že se v obou zemích jedná spíše o druhou variantu.

Vyžebnané peníze byly často dalším finančním zdrojem pro celou rodinu – děti žebrały nejen pro sebe, ale také pro své sourozence a rodiče: „Posielali ho rodičia, dobre nás (sociální pracovníky v komunitním centru, kam bylo dítě posíláno žebrot) poznajú, vedia, že im by sme peniaze nedali a ani nepožičali. Stavili na naše sociálne cítenie.“ Dále pak dodává: „Deti boli buď hladné, alebo žobrali pre svojich hladných súrodencov/rodičov, alebo potrebovali peniaze na toluén, ktorý následne fetovali“ (SP č. 1). Jiná sociální pracovnice (tentokrát z Česka) pak dodává, že důvodem žebvání byla především závislost dítěte na cigaretách, na které žebrající chlapec jiným způsobem nezískal peníze (SP č. 2).

Z odpovědí je pak patrné, že vyžebnané peníze sloužily často na zakoupení potravin, nebo v případě závislých rodičů žebrajícího dítěte pak na zakoupení cigaret, alkoholu či na utrácení v hracích automatech. Z některých odpovědí sociálních pracovníků je však vyvoditelné, že rodiny žebrajícího dítěte si svou špatnou finanční situaci často způsobovaly samy, neboť nenakládaly hospodárně se svými příjmy.

6.3. Frekvence žebvání

Frekvence žebvání se v odpovědích lišila, důležitá byla však jakási pravidelnost, kdy sociální pracovníci viděli dítě žebvat s kratšími přestávkami po delší časový úsek. Objevily se i odpovědi, kdy podle sociálních pracovníků dítě žebvalo několikrát týdně, každodenně: „*Chodil za nami raz týždenne. Pred termínom sociálnych dávok³¹ aj denne*“ (SP č. 1)“, nebo epizodicky – např. na větších akcích organizace, kde bylo přítomno větší množství osob: „*Viděla jsem dítě žebvat jen jednou na akci naší farnosti (...)*“.

6.4. Místo žebvání

Z odpovědí vyplývá, že si děti vybírají často ty místa, kde se nejvíce v dané lokalitě koncentrují lidi – jedná se tedy o obchody či obchodní centra, autobusová a vlaková nádraží, místa před obecním úřadem či před kostelem. Dále pak také před komunitním centrem, kde dítě či jeho rodina využívala sociálních služeb nebo na akcích organizace, kterou dítě navštěvovalo. Byly zaznamenány také případy, kdy dítě žebralo dům od domu v osadě, ve které bydlelo. Cílovou skupinou pak v těchto případech byli osamělí senioři nebo kamarádi dítěte. Některé děti využívají každé příležitosti: „*Dítě žebralo kdekoliv, kde se naskytla možnosť – v salesiánském středisku, na akcích např. plavání v hale a na různých akcích, dále pak venku mezi kamarády*“ (SP č. 2).

6.5. Způsob žebvání

Z odpovědí vyplynulo, že děti při žebvání používaly celou plejádu důvodů, proč by jim okolující osoby měly přispět, a rafinovaně apelovaly na emoce těchto osob:

„*Vždy sa odvolával na to, že je hladný, nemá na cestovné do školy, prípadne súrodenci sú chorí a potrebujú peniaze na lieky. Chodil špinavý, niekedy s mladším súrodencom, ktorého aj štípal, aby dieťa plakalo a tak na nás zapôsobil. Bol neodbytný, dokázal stát v kancelárii pred stolom aj niekoľko minút, neustále opakoval, že potrebujú peniaze. Odmietal ale jedlo, chcel iba peniaze*“ (SP č. 1).

Dále pak jiný sociální pracovník uvádí, že děti: „*(...) žobrali so smutným výrazom, hlavne pýtali peniaze na mlieko, pampersky pre jednoročného súrodenca a na jedlo*“

³¹Šlo o případ, kdy rodina před termínem výplaty dalších dávek již neměla žádné finance a pro překlenutí tohoto období zvolila variantu zvýšení intenzity žebvání.

(SP č. 3), podobně pak vypovídala další sociální pracovnice: „*Viděla jsem smutný výraz v obličejí, žádal o chleba nejen pro sebe, ale i pro sourozence*“ (SP č. 4). Další sociální pracovnice pak popisuje žebrání dětí tak, že poukazuje na jejich nemorální a lživé konání, od kterého se slovně distancuje: „*Chodia okolo kupujúcich, oslovujú ich so žiadosťou o peniaze. A verte, nie sú to pokorní jedinci a nekúpia si jedlo. Alebo peniaze odovzdajú dospelým číhajúcim za rohom, alebo ich minú na alkohol, cigarety, v horšom prípade na niečo ostrejšie. Ani raz som sa nepokúsila o rozhovor s takýmto dieťaťom – možno som vedela, že sa vystavujem riziku minimálne slovného útoku (ze strany dieťa)*“ (SP č. 1).

6.6. Způsob intervence se žebrajícím dítětem

Odpovědi sociálních pracovníků ze Slovenska v tomto případě byly mnohem obsáhlejší než odpovědi, které zasílali pracovníci z České republiky. Na základě různých faktorů³² lze předpokládat, že mají v praxi s těmito dětmi mnohem větší zkušenosti. Většina z nich měla možnost pracovat i s rodinou žebrajícího dítěte, avšak i přes použití nejrozmanitějších metod sociální práce naráželi na limity rodičů, a situaci se jim tak nedařilo změnit:

„*Ako sociálna pracovníčka v teréne som hovorila s jeho rodičmi. Navštevovala som rodinu pravidelne, dohovárala so im, snažila som sa im pomôcť s domácim rozpočtom – rozdeliť si peniaze, stanovili sme inštitút osobitného príjemcu rodinných prídavkov, financie sme im dávali v menších čiastkach 3x mesačne. Našli sme otcovi rodiny zamestnanie, všetko márne. Otec v práci nevydržal dlhšie ako mesiac, zarobené peniaze po príchode domov minuli napr. na televízor, domáce kino a podobné „nutnosti“ a situácia sa opakovala*“ (SP č. 1).

Další terénní sociální pracovnice uvádí: „*Pokiaľ to boli deti z našej komunity, tak sme intervenovali priamo v rodine, rozhovorom o tom, prečo žobre, či sa situácia nedá riešiť aj iným spôsobom. Samozrejme, nemalo to nikdy taký výsledok, aby tie deti prestali žobrať. Žobrali aj naďalej. Iné to bolo u detí, ktoré fetovali, pretože ak sa stalo,*

³² Např. výzkum Dětského fondu OSN (UNICEF) z roku 2012 zjišťoval, kolik % dětí žije v Evropě v chudobě. Aby to bylo měřitelné, bylo sestaveno čtrnáct základních potřeb dítěte, na které by každé dítě mělo dosahovat. Pokud nebyly alespoň dvě z potřeb uspokojovány, dítě bylo označeno za strádající. Z výsledků vyplývá, že v České republice se nedostává 8,8 % dětí dvou a více základních potřeb, na Slovensku pak dvojnásobně většímu počtu dětí – 19,2% (Unicef, 2012).

že zobralo fetujúce dieťa, rodič mohol súhlasiť s tým, že dieťa pôjde na liečenie. V niektorých prípadoch sa to aj podarilo a dieťa sa po liečení už nevrátilo k žobraniam“ (SP č. 5). Některí z oslovených se obrátili přímo na orgán sociálně právní ochrany dětí: „(...) získali sme všetky potrebné údaje o rodine a prípad sme postúpili ďalej na kuratelu. Snažili sme sa prostredníctvom dieťaťa pôsobiť výchovne a preventívne na rodičov“ (SP č. 6). Kurátorka mládeže zase popisuje: „Dítě absolvovalo několik motivačních a výchovných pohovorů, navštěvovala také středisko výchovné péče – prvně ambulantně, pak i pobytově. Pak se však vrátilo do v uvozovkách patologického prostředí, že i když se dítě podařilo napravit, tak ta široká rodina tak zůstala a k větším změnám nedošlo. Z části se však problém po čase eliminoval (...)“ (SP č. 7).

Další odpověď pak popisuje situaci, kdy sám rodič nevěřil, že jeho dítě žebra a nechtěl situaci ani řešit: „Upozorňovali sme na žobranie rodiča, ktorý nechcel veriť, že jeho deti chodia žobrať. Bránil sa tým, že to využívajú druhé deti a ľuďom hovoria že patria k nemu. Ľudia sa sťažovali na obecnom úrade, komunitným centru a žiadali, aby sme zabránili túlaniu a žobraniam (...)“ (SP č. 3). I česká sociální pracovnice vzpomíná na situaci, kdy matka žebrajícího dítěte odmítala spolupráci při řešení s tím, že se nic takového neděje a že si to pracovnice vymýšlejí (SP č. 2).

Sociálním pracovníkům v řešení situace také často zabraňoval např. útek neznámého žebrajícího dítěte, s kterým chtěli navázat rozhovor. Pracovníci jsou pak odkázáni na informace od osob, které dítě mohou znát – tyto informace mohou být však často příliš obecné a dítě pak není dohledatelné. Týká se to především žebrajících dětí, které nepocházejí ze země, ve které jsou viděny při žebvání.

Na dotaz, jaký postup by při svých zkušenostech sociální pracovníci navrhovali postup pro řešení situace žebrajícího dítěte, většina z nich odpovídá ve smyslu koordinované a multidisciplinární práce s celou rodinou:

„(...) zistiť všetky potrebné informácie o dieťati a jeho rodine, prizvať na pomoc, asistenciu mestskej polície, pracovníkov odboru sociálnych vecí, následne orgán sociálne právne ochrany v prípade, že nebude vykonaná náprava rodinných pomerov“ (SP č. 6). Dále pak jiný sociální pracovník doporučuje: „Je dobré, keď dieťa vie, že je v teréne poznané, že nie je anonymné. Terénni sociálni pracovníci by mali spolu komunikovať a poskytovať si informácie o žobrajúcich deťoch, následne pracovať s

rodinou. *Spoločne nájsť príčiny tejto situácie*“ (SP č. 5). Jiná sociální pracovnice by se pak především zaměřila na zjišťování finančních poměrů rodiny: *„Zjistit, zdali pobírají dávky, které jsou určeny, poradit i doprovodit na příslušný úřad a požádat o dávku“* (SP č. 4).

I tak však někteří přiznávají, že jim řešení takového problému přijde nemožné a tak sahají spíše po trestech rodičů:

„Neviem. Mne sa to zdá ako vojna s veternými mlynmi. Je nutné začať u rodičov. Možno to znie kruto a tvrdo, ale trestne by som ich stíhala – napr. trestom povinnej práce. Tak ako oni trestajú deti tým, že ich posielajú žobrať. Nemyslím, že dávaním „milodarov“ vyriešime situáciu. Vyžobrané peniaze deti odovzdajú dospelým a ako ich oni využijú, všetci dobre vieme. A neodoberala by som ani deti z rodiny – mnohí rodičia to pociťujú skôr ako úľavu, odbremenenie od starosti „o hladné krky“. Určité pokroky zaznamenali terenci v rodinách, kde pravidelne vykonávali dozor nad starostlivosťou o rodinu – napr. kontrolovali, či je navarené, upratané, či sú deti v škole, chodili s matkou na nákupy a dozerali, aby sa financie využili na určený účel. Dokonca brali deti na nákupy oblečenia a obuvi. Je to dlhodobý proces a nemáme na to kapacity. Ak na Slovensku má 1 TSP (terénny sociální pracovník) v starostlivosti cca 50 klientov, je to sciť. A dajme si ruku na srdce, koľkí z nás majú tú odvahu a trpezlivosť“ (SP č. 1).

Další sociální pracovník komunitního centra v sociálně vyloučené lokalitě pak navrhuje postupovat represivněji: *„(...) stretnutia s rodinou, umiestnenie do detského domova, prípadne vývarovňu pre takéto deti“* (SP č. 8).

7. Diskuze

Žebrající děti nejsou osobami, které by měly být přehlíženy, odsuzovány či trestány. Nelze je považovat za *grázly*, *vandaly* a v žádném případě jim nepřísluší osočení typu „*ztrpčují nám život, terorizují nás*“. Žebrající děti jsou totiž pořád děti – jsou to zranitelné osoby, jejichž životní štěstí a blahobyt závisí na funkčnosti jejich původní rodiny a přístupu k sociálně právní ochraně dětí daného státu.

Tato práce poukázala na existenci žebrajících dětí i v našich podmínkách. Je tedy logické dál uvažovat nad tím, zda Česko a Slovensko, dvě demokratické země lokalizované ve středu Evropy, zastávají svoji roli v ochraně těchto ohrožených dětí adekvátně, nebo zda se tyto země svými politickými opatřeními nepodílí na posilování jejich existence (např. tím, že mají nedostatečně motivující systém sociálních dávek, nedostupné sociální služby ohroženým rodinám a dětem, nerozvinutou politiku zaměstnanosti, nedostatečnou praktickou propojenost působení aktérů na poli sociální intervence, bezpečnosti atd.). V roce 2007 bylo Slovensku na 45. zasedání Výboru pro dětská práva mimo jiné doporučeno, aby se zaměřilo na získávání informací o dětské práci – konkrétně o žebvání dětí (Správa o priebehu, 2007). Na základě tohoto doporučení byla pak v roce 2010 realizována analýza žebrajících dětí, a to na podnět MPSVaR. Ačkoliv v závěru analýzy Bodnárová (2010, s. 53) doporučuje a vyzývá k dalším výzkumným aktivitám, k žádným do této doby nedošlo. Analýza nemá žádné pokračování, a jak už bylo řečeno v kapitole 3.1, slouží prozatím pouze jako argumentační materiál pro dané ministerstvo. Téma žebrajících dětí si zaslouží větší pozornost v obou zemích, byť Česko k výzkumným aktivitám pro menší výskyt jevu vyzváno ze strany OSN nebylo.

Z odpovědí oslovených sociálních pracovníků vyplývá, že ačkoliv se ve své lokalitě se žebrajícími dětmi setkávají pravidelně, intervenují často pouze na základě svého vlastního uvážení – a to buď vůbec³³, nebo velice různorodě³⁴. Otázkou však

³³ „S rodinou jsem o žebvání nehovořila“ (SP č. 4)., nebo „My jsme se o tom bavili na poradě, ale neviděli jsme možnosti, co bychom s tím my mohli dělat (...), takže jsme vlastně s tím my vlastně nijak nepracovali“ (SP č. 9).

zůstává, které postupy jsou v rodinách, ze kterých žebrající dítě pochází, efektivní a tedy které postupy napomáhají eliminaci již existujícího jevu žebrajících dětí, popřípadě které postupy žebření dětí zamezují. Další systematický výzkum by tedy mohl pomoci nalézt konkrétnější podobu vhodné intervence se žebrajícími dětmi, neboť rada (byť byla myšlena velmi dobře), že je dobrým řešením pracovat s celou rodinou žebrajícího dítěte na podpoření uvědomění si, že žebření je pro dítě škodlivé (Bodnárová, 2010, s. 53), je v praxi nedostatečná.

Tato explorace také poukázala na skutečnost, že žebrající dítě nemusí nutně pocházet ze sociálně vyloučené lokality, ani z lokality, která je sociálním vyloučením ohrožená. Žebrající dítě můžeme potkat nejen v těch částech země, které jsou z různých důvodů považované za chudší, ale také na místech, kde dítě bez peněz v podstatě nemá ani co dělat³⁵ – např. luxusnější nákupní centra v dobře prosperujících městech. Při plánování systematictějšího výzkumu je tedy vhodné brát na zřetel tento fakt, a pokud to bude možné, získat informace od sociálních pracovníků a realizovat pozorování v terénu³⁶ v každém kraji Česka a Slovenska.

Stejně tak, jako je mylné tvrdit, že žebrající dítě nutně musí pocházet ze sociálně vyloučené lokality, je mylný i stereotypní předpoklad, že takové dítě musí pocházet z minoritní sociálně slabé rodiny. Tento předpoklad totiž vyvrátila zkušenost české sociální pracovnice (SP č. 2), která pracovala se žebrajícím dítětem, které pocházelo z majoritní ekonomicky zabezpečené rodiny. Důvod žebření byl v jeho kontextu zcela odlišný, než v ostatních popsanych případech – závislost na cigaretách, na které jiným způsobem nesehnalo peníze. Tento zmíněný případ poukazuje na možné problematické souvislosti dětského žebření – které by jinak mohlo být (a jak jsem i sama zjistila u některých aktérů explorace³⁷) považováno v případě dobrovolnosti a čestnosti

³⁴ Např. zaměřením se na finanční situaci rodiny (zjištění, zda pobírají dávky, na které mají nárok; nácvik hospodaření; kontrola nakládání s financemi ...), pomoc rodičům při hledání zaměstnání, apelací na rodičovské kompetence atd.

³⁵ Pokud by nešlo o příležitostnou návštěvu motivovanou čistě zvědavostí.

³⁶ Systematicky propracované (např. týmové), dlouhodobé, s vyjasněnými otázkami etickými i bezpečnostními.

³⁷ Např. sociální pracovnice (SP č. 9) z nízkoprahového zařízení nevnímala žebření v případě svého klienta Honzika (viz kapitola 5.1. Profily dětí) jako něco špatného, co by se mělo řešit: „*No mě to nepřišlo vzhledem k té celé situaci té rodiny a k tomu všemu jako něco strašného. Možná to zní divně, ale prostě on používal to, co uměl k tomu, aby se měl líp. Jako ne že bych schvalovala, že děti žebrají, ale*

vystupování dítěte za neškodné. Žebrání totiž může být využíváno jako zdroj pro přístup nejen k legálním a v daném věku legitimním požitkům a statkům (sladkosti apod.), ale i kupř. k návykovým látkám.

Žebrání dětí je fenoménem, který není dobré na poli sociální práce podceňovat. Jak ukázaly odpovědi bývalé žebračky, oslovených pracovníků z obchodního centra nebo sociálních pracovníků – na žebrání se váží špatné sociální návyky, kdy se žebrající dítě den co den učí využívat soucitu lidí, v horších případech klamat a uvádět oslovené v omyl (jako tomu bylo např. u dětí, které vybírali parkovné na místě, kde se za něj neplatilo).

nebylo to prostě tak, že by ho někam nějaká mafie posílala, bylo to prostě tak, že žebрал on a vydělával si na svoje věci, který by jinak neměl.“

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo provést exploraci jevu dětského žebrání v Česku a na Slovensku, přičemž primárně šlo o zjištění informací o samotných dětech a kontextu, ve kterém se jejich žebrání odehrává. Explorace se tedy zaměřovala na vlastní život konkrétních dětí, na jejich motivy, sociální situaci aj. Taktéž také ale na pohledy sociálních pracovníků, kteří mají nebo by mohli mít v kompetenci řešit případy žebrajících dětí. Zamýšleným smyslem pak bylo vytvoření podkladu pro systematictější výzkum konkrétních aspektů fenoménu žebrajících dětí.

Ze získaných informací z několika zdrojů (žebrající děti, sociální pracovníci, zaměstnanci obchodního centra, policisté ...) vplynuly nástiny profilů žebrajících dětí a jejich rodin, na nichž se ukázalo, že rodiny, ze kterých žebrající dítě pochází, často nejsou prostředím, ve kterém by se dítěti dostávalo adekvátní podpory a pozitivních vzorů. Explorace také odhalila důvody žebrání, respektive jejich smysl. Děti si žebráním vydělávají na základní materiální potřeby (jízdenky, svačiny...), ale také na méně nezbytné, avšak pro danou věkovou skupinu normální, věci, které si nemohou za běžných okolností dovolit (sladkosti, menší hračka...). Příjmy ze žebrání tak dětem pomáhají zvyšovat si svůj sociální status, a to alespoň pocitově. Významné je také zjištění o existenci tradic, které dětem umožňují žebrat oprávněně (např. tradice koledování Tří králů nebo sv. Štěpána). Z profilů žebrajících dětí a jejich životních kontextů pak také vyplývá, že žebrání je v určité situaci nejen menším zlem, ale také tou nejmorálnější volbou, kterou tyto děti mohou samy zvolit pro řešení své nepříznivé životní situace. Zjištěné informace o důvodu žebrání dětí z pohledu sociálních pracovníků, jeho frekvenci a způsobu pak poukazují na závažnost tohoto jevu, který má na životy dětí negativní dopad. Podkapitola zabývající se způsoby intervenování se žebrajícími dětmi poukázala na skutečnost, že sociální pracovníci často nevědí, jak situaci řešit, nebo žebrání nevnímají jako něco, co by v kontextu rodiny „hořelo“ a muselo být nutně intervenováním uhašeno.

Jak už bylo několikrát řečeno – tato práce je postavena na exploraci, tedy na průzkumu jevu. Je tedy třeba, aby na tento průzkum navázal systematický výzkum zaměřený např. na zkušenosti sociálních pracovníků se žebrajícími dětmi, který by mohl přinést odpovědi na otázku, jak efektivně intervenovat, aby došlo k eliminaci žebrání, popřípadě k jeho předcházení (a potažmo i k řešení jiným problematických souvislostí

tohoto jevu). K tomu by bylo však vhodné zaměřit výzkum také na potřeby žebrajících dětí a rozšířit tak povědomí o problémech, s kterými se každodenně potýkají.

V případě návazného výzkumu je pak nutné hlouběji diskutovat etické souvislosti a připravit se tak na různé komplikované situace, které mohou v terénu nastat (např. problematické získávání souhlasu od zákonných zástupců žebrajícího dítěte, práce v tandemu pro zajištění bezpečí, připravit si scénář postupu pro řešení při zjištění, že je dítě zneužívané, týrané či obchodované atd.).

ANOTACE

V této diplomové práci se zabývám jevem žebrajících dětí v Česku a na Slovensku. Nejprve představuji základní pojmy, které jsou pro tuto práci stěžejní, dále pak současné a historické legislativní přístupy k žebvání dětí a v neposlední řadě také výsledky empirických výzkumů, které na toto téma byly dosud realizovány. Druhá část práce se zabývá metodologií explorativní studie a popsáním zvolených kvalitativních výzkumných metod a technik. Výsledkem je pak základní představení životního kontextu žebrajících dětí (včetně představení různých typových profilů), a pohledů sociálních pracovníků, kteří mají možnost s těmito dětmi pracovat.

Klíčová slova: žebrající dítě, žebvání, dítě ulice, explorace

ANNOTATION

This thesis is focused on child beggars in Czech Republic and Slovakia. In the first part used terms, present and past legislative approaches towards child beggars, and also the results of researches that have been carried out so far are explained.

Second part deals with the methodology of explorative study, and with the description of chosen research method. The outcome is the introduction to the living situation of child beggars including the profiles of main groups, and approaches and attitudes of social workers working with these children.

Key words: begging children, begging, children, street children, exploration

BIBLIOGRAFICKÝ SEZNAM

Babbie, E. (2013). *The practise of social research*. USA: Wadsworth, Cengage Learning

Blake, L. (2009): *New Delhi Tries to Reduce Child Beggars* [online]. Dostupné 22. 4. 2013 z <http://www.voanews.com/content/a-13-2009-02-20-voa32-68811467/412832.html>

Bodnárová, B. (2010): *Analýza fenoménu žobrania detí* [online]. Dostupné 30. 4. 2012 z <http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2010/Bodnarova/Bodnarova.pdf>

Bodnárová, B. (2010b): *Žobranie detí na Slovensku: úvod do problematiky* [online]. Dostupné 24. 4. 2013 z http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/Aktuality/Pondelkove_rozhovory/Moja%20pozvanka/BodnarovaBeba.pdf

Bugel, W., Šlechtová, H. (2012). *Tvorba kvalifikačních prací pro studenty oboru sociální práce – principy a postupy*. VOŠs Caritas: Olomouc

Česká televize (2012): *Za prostituci či žebrání budou moci úřady vykázat člověka z města* [online]. Dostupné 24.4.2013 z <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/208094-za-prostituci-ci-zebrani-budou-moci-urady-vykazat-cloveka-z-mesta/>

Český rozhlas (2010): Keller: *V České republice žije nejvíce lidí těsně nad hranicí bíd* [online]. Dostupné 24.4.2013 z http://www.rozhlas.cz/zpravy/domacieekonomika/_zprava/683783

Člověk v tísni (nedatováno): *Jeden svět na školách – Zodpovědný konzum a dětská práce* [online]. Dostupné 27.12.2012 z http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnspdfs_492.pdf

Delapová, E. (2009a): *Toolkit for researchers – Forced child begging*. Anti-Slavery International [online]. Dostupné 30. 4. 2012 z

http://www.antislavery.org/includes/documents/cm_docs/2009/b/beggingforchange_toolkit09.pdf

Delapová, E. (2009b): *Begging for change* [online]. Dostupné 30.4.2012 z

Flak, A., Breton, J. (2008). *Finland's Roma beggars face losing children* [online]. Dostupné 22. 4. 2013 z <http://uk.reuters.com/article/2008/08/07/uk-europe-roma-finland-idUKL728310120080807>

Freisler, E. (2001): *Co s Rumuny před nádražím?* [online]. Dostupné 17. 4. 2013 z http://zpravy.idnes.cz/co-s-rumuny-pred-nadrazim-0h9-/domaci.aspx?c=A010801_093945_praha_ton

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.

ICMPD (2012): *Study on Typology and Policy Responses to Child Begging in the EU* [online]. Dostupné 24.4.2013 z <http://research.icmpd.org/1492.html>

IDNES (2008): *Italský soud: žebrání za pomoci dětí je kulturní tradicí* [online]. Dostupné 17.4.2013 z http://zpravy.idnes.cz/italsky-soud-zebrani-za-pomoci-deti-je-kulturni-tradici-romu-p52-/zahranicni.aspx?c=A081129_151541_zahranicni_jan

Iuridictum (nedatováno): *Žebrota* [online]. Dostupné 24. 4. 2013 z <http://iuridictum.pecina.cz/w/%C5%BDebrota>

Janovská, A. (2013): *Regulace pouličního umění - Jak zkrotit žebrající narkomany* [online]. Dostupné 9. 6. 2013 z <http://www.krajskelisty.cz/praha/1090-regulace-poulicniho-umeni-jak-zkrotit-zebrajici-narkomany.htm>

Joy, D., Fenton, N. (2000). *Děti ulice* (Manuál k projektům dětí ulice). Praha: OSF.

Karasová, E. (2013): *Plné parkoviska v Nálepkové lákají zobrajuce děti* [online]. Dostupné 24. 4. 2013 z <http://spisskanovaves.korzar.sme.sk/c/6676663/plne-parkoviska-v-nalepkove-lakaju-zobrajuce-deti.html>

Kašćák, O., Pupala, B. (2012). *Deti medzi emancipáciou a sociálnou využiteľnosťou: nová sociológia detstva a našepkaná emancipácia*. In Kvapilová, M., Chromková, M.,

Slepičková, L. (Eds.), *Sociální studia* 2/20 (s. 13-29)

Keller, J. (2010). *Tři sociální světy*. Praha: Slon

Kington, T. (2008): *Unicef among critics of Italian plan to fingerprint Roma children* [online]. Dostupné 24. 4. 2013 z <http://www.guardian.co.uk/world/2008/jun/27/race.italy>

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, Praha: 1933

Matoušek, O., Matoušková, A. (2011). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.

Miovský, M (2006). *Kvalitativní výzkum a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing a.s.

MV ČR (2011): *Obchodování s dětmi: Doporučení pro postup orgánů veřejné správy* [online]. Dostupné 27. 12. 2012 z <http://www.mvcr.cz/docDetail.aspx?docid=21641131&doctype=ART>

Obecně závazná vyhláška č. 11/2010 kterou se mění a doplňuje obecně závazná vyhláška statutárního města Brna č. 6/2010, k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku, kterou se vymezují veřejná prostranství, na nichž se zakazuje žebření. v účinném znění ke dni 15. 7. 2010.

Obecně závazná vyhláška č.6/2010 k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku, kterou se vymezuje veřejná prostranství, na nichž se zakazuje žebření. v účinném znění ke dni 4. 6. 2010.

Ottův Slovník naučný, dvacátý sedmý díl: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: 1908

Rimava (2010): *Zakázat žobranie v niektorých častiach mesta by bolo protizákonné* [online]. Dostupné 24. 4. 2013 z <http://www.rimava.sk/spravy-z-regionu/zakazat-zobranie-v-niektorych-castiach-mesta-by-bolo-protizakonne/>

Romea (2010): *Finsko zvažuje uzákonit všeobecný zákaz žebření* [online]. Dostupné 17. 4. 2013 z <http://www.romea.cz/cz/zpravy/finsko-zvazuje-uzaknit-vseobecny-zakaz-zebrani>

Rubin, A., Babbie, E. (2010). *Essential Research Methods for Social Work*. USA: Thomson Brooks

Správa o priebehu a výsledkoch prerokovania Druhej periodickej správy Slovenskej republiky (2007) [online]. Dostupné 15. 6. 2012 z https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.employment.gov.sk%2Fdruha-periodicka-sprava-k-dohovoru-o-pravach-dietata.pdf&ei=6cnFUfWpM4_U4QSM0YDQBg&usg=AFQjCNGhknUnjV9BsrMjha w6lOxK1z76wQ&sig2=nfgWNkMbtoAkrDHKnXqmWg&bvm=bv.48293060,d.bGE

Švaříček, R., Šed'ová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál

Sweeney, J. (2011). *The secret lives of Britain's child beggars* [online]. Dostupné 15. 6. 2012 z http://www.bbc.co.uk/panorama/hi/front_page/newsid_9618000/9618038.stm

Titulky v úvodu [online]. Dostupné 15. 6. 2012 z <http://roznava.korzar.sme.sk/c/6318113/zobrajuce-deti-strpcuju-zivot-nielen-roznavcanom.html>,

<http://spiskanovaves.korzar.sme.sk/c/6676663/plne-parkoviska-v-nalepkove-lakaju-zobrajuce-deti.html>,

<http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/domace/zobrajuce-romske-deti-obtazuju-turistov-v-slovenskom-raji.html>,

<http://2006.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=print&sid=4792>,

<http://ziegler.blog.idnes.cz/c/236110/Mali-zebrajici-Romove-nesmi-byt-tolerovani.html>,

<http://spiskanovaves.korzar.sme.sk/c/4447899/zobrajuce-deti-ma-mestska-policia-odohnat.html>

Trestní zákoník ČR. Zákon č. 40/2009 Sb. v účinném znění ke dni 18. 4. 2013

Trestný zákon SR. Zákon č.300/2005 Sb. v účinném znění ke dni 1. 5. 2013.

Tröster, P (2008). *Právo sociálního zabezpečení*. Praha : C.H.Beck

Úmluva č. 182 O zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce, přijatá 17. června 1999.

Úmluva č. 29 o nucené nebo povinné práci , přijatá 28. června 1930

ÚPSVaR (nedatováno): *Profesionální rodina* [online]. Dostupné 27. 12. 2012 z http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina/socialno-pravna-ochrana-deti/professionalne-rodiny.html?page_id=12846

UNICEF (2001): *A study on street children in Zimbabwe* [online]. Dostupné 27. 12. 2012 z http://www.unicef.org/evaldatabase/index_14411.html

UNICEF (2012): *Measuring child poverty – New league tables of child poverty in the world's rich countries* [online]. Dostupné 9. 5. 2013 z http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc10_eng.pdf

Úřad vlády ČR (2003): *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule* [online]. Dostupné 12. 4. 2013 z http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace/metodika/prirucka_k_provadeni_vyberu_metodou_snehove_koule

Vančatová, M., Butovskaya, M., Pavelková, J. (2003). Fenomén žebrání v Praze – etologická analýza. *Lidé města*, č. 5, st. 11

Veřejný ochránce práv (2011): *MŠMT je nečinné vůči špatnému zacházení v zařízení pro děti-cizince* [online]. Dostupné 17. 4. 2013 z <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2012/msmt-je-necinne-vuci-spatnemu-zachazeni-v-zarizeni-pro-deti-cizince/>

Zákon o robotárnách a polepšovnicích. Zákon č. 89/1885 ř. z. [online]. Dostupný 27. 12. 2012 z <http://www.evropskezpravy.cz/soubory/dokumenty/zakon-ze-dne-24051885-o-robotarnach-a-polepsovnach.pdf>

Zsilleová, M. (2012): *Rakúski žobráci idú na ústavný súd* [online]. Dostupné 24. 4. 2013 z <http://www.sme.sk/c/6291495/rakuski-zobraci-idu-na-ustavny-sud.html>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1 Ústavní zařízení pod Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR

Obrázek č. 2 Ústavní zařízení pod Ministerstvem zdravotnictví ČR

Obrázek č. 3 Ústavní zařízení pod Ministerstvem práce, sociálních věcí a rodiny SR

Obrázek č. 4 Zkušenosti se žebřáním podle krajů SR

Obrázek č. 5 Původ žebrajících dětí

Obrázek č. 6 Faktory zvyšující pravděpodobnost žebřání

Obrázek č. 7 Pozitivní faktory

SEZNAM PŘÍLOH

Otázky pro sociální pracovníky

Mapa sociálně vyloučených lokalit ČR z r. 2006

Otázky pro sociální pracovníky zaslané emailem

1. Z jakých podmínek (rodinné vztahy, sociální prostředí) dítě pocházelo?
2. Co bylo podle Vás pravděpodobným důvodem jeho žebrání?
3. Jak často žebralo?
4. Která místa si pro žebrání vybíralo?
5. Popište prosím, jakým způsobem dítě žebralo (např. vztaženou ruku, smutný výraz, hraním, předváděním něčeho...).
6. Měl/a jste možnost s tímto dítětem nebo jeho rodinou jeho žebrání řešit? Pokud ano, jakým způsobem jste intervenovali?
7. Pokud ne- kdo (co) vám v tom bránil/o?
8. Jaký postup byste navrhoval/a pro řešení žebrání dětí ostatním sociálním pracovníkům, kteří mají možnost pracovat v terénu?

Mapa sociálně vyloučených lokalit ČR z r. 2006

